

**MAGYAR KÖZTÁRSASÁG
KORMÁNYA**

J/1932. számú

JELENTÉS

**a világ kulturális és természeti örökségének védelméről szóló 1972. évi UNESCO
Világörökség Egyezmény 2002-2006. közötti magyarországi végrehajtásáról**

**Előadó: Dr. Hiller István
oktatási és kulturális miniszter**

Budapest, 2007. február

J e l e n t é s

a világ kulturális és természeti örökségének védelméről szóló 1972. évi UNESCO Világörökség Egyezmény 2002-2006. közötti magyarországi végrehajtásáról

I.

Az UNESCO Általános Konferencia által az elmúlt 60 év alatt megalkotott, a szervezet megbízatása által érintett területeken a nemzetközi együttműködést elősegítő-szabályozó egyezmények közül napjainkra az 1972. november 16-án, az UNESCO 17. Általános Konferencia által elfogadott, „a világ kulturális és természeti örökségének védelméről” szóló, rövidebb és ismertebb nevén a „Világörökség Egyezmény” (a továbbiakban: Egyezmény) az egyik legsikeresebb nemzetközi jogi eszköz.

Magyarország 1985-ben csatlakozott az Egyezményhez. Az Országgyűlés tájékoztatását, az Egyezmény végrehajtása érdekében kifejtett tevékenység áttekintéséről, a jelenlegi helyzet értékeléséről, valamint az elkövetkező időszak feladatainak bemutatásáról választási ciklusonként jelentés készítését a Világörökség Magyar Nemzeti Bizottságáról szóló 6/1999. (III. 31.) NKÖM rendelet (a továbbiakban: Rendelet) írja elő.

A világörökségi értékek megőrzése – az UNESCO hivatalos álláspontja szerint is – elválaszthatatlan az *örökség összességének* védelmétől. A múltunkból ránk maradt örökséggel együtt élünk a jelenben, és tovább kell adnunk azt a jövő generációknak. Kulturális és természeti örökségünk az életünk elválaszthatatlan része, egyben kreatív kezdeményezések pótolhatatlan forrása.

Olyan – sokféleségükben egyedi – helyszínek alkotják a világ örökségét, mint például a Kelet-afrikai Serengeti, az egyiptomi Piramisok, az ausztráliai Nagy Korallzátony, a Latin-amerikai Barokk katedrálisok. Ami a Világörökség koncepcióját valóban kivételessé emeli, az éppen az univerzalitása: annak kifejezése, hogy a világörökségi helyszínek a világ valamennyi népének közös öröksége, függetlenül attól, hogy mely állam területén találhatók.

Az Egyesült Nemzetek Oktatási, Tudományos és Kulturális Szervezete (UNESCO) arra törekszik, hogy az emberiség számára kiemelkedőnek tekinthető kulturális és természeti örökségi értékek felkutatását, védelmét és megőrzését a világ minden táján előmozdítsa. Ez a törekvés testesült meg az „Egyezmény a világ kulturális és természeti örökségének védelméről” elnevezésű, 1972-ben elfogadott nemzetközi megállapodásban.

Az Egyezmény megalkotásakor az elsődleges cél a kiemelkedő, egyetemes jelentőségű örökségi helyszínek megóvásáért viselt közös felelősség, nemzetközi szolidaritás és együttműködés kifejezése és biztosítása volt. Bár az Egyezmény végrehajtásában ez a dimenzió az eltelt több mint harminc év alatt nem veszített jelentőségéből, napjainkra további, nem kevésbé jelentős és fontos lehetőségek is kibontakoztak. A nagypresztízsű Világörökségi Listára felvett helyszínek ismertségük folytán, elsősorban a nemzetközi turizmus kiemelkedő célpontjaiként, egyre jelentősebb fejlesztési vonzerővé válnak.

A fenntartható, egyben értékmegőrző fejlesztés elveinek alkalmazásával kezelt világörökségi helyszínek hosszú távon érzékelhető mértékben hozzájárulhatnak az adott ország gazdaságának eredményeihez, miközben az ezeken a helyszíneken kifejlesztett és

eredménnyel alkalmazott módszerek és megoldások a kulturális és természeti örökség világörökséghez közvetlenül nem tartozó elemeinek megőrzését is segíthetik.

1. SZERVEZETI HÁTTÉR

Az Országgyűlési Jelentés Magyarországnak a világörökségi együttműködésben végzett tevékenységéről számol be; a világörökségi együttműködés jellegéből következik, hogy az részben nemzetközi, részben magyarországi szervezeti keretek között folyik. Ezek rövid bemutatása a jelentésben foglaltak áttekinthetőségét szolgálja.

Az UNESCO

- a világörökségi együttműködés előmozdítására az egyes országokat a Világörökség Egyezményhez való csatlakozásra hívja fel, hogy ezzel is megerősítsék természeti és kulturális örökségük védelmét;
- az Egyezményhez csatlakozott Részes Államokat arra serkenti, hogy kezdeményezzék helyszínek felvételét az adott ország területéről a Világörökség Listára;
- támogatja a Részes Államokat a világörökségi helyszínek állapotának megőrzését elősegítő kezelési (management) tervek, valamint állapotfigyelő és állapotjelentő rendszerek létrehozásában és alkalmazásában;
- segítséget nyújt a Részes Államoknak a világörökségi helyszínek megóvásában nemzetközi együttműködés és szakmai képzés megszervezésével, illetve támogatásával;
- a közvetlen veszélybe került világörökségi helyszínek esetében közreműködik a sürgős segítségnyújtásban;
- támogatja a Részes Államokat a Világörökség megőrzését elősegítő közvéleményformáló tevékenységükben; a helyi lakosok részvételét kulturális és természeti örökségük megőrzésében;
- minden lehetséges eszközzel (nemzetközi kezdeményezésekkel, programokkal, partnerségi együttműködésekkel, stb.) erősíti a nemzetközi együttműködést a világ kulturális és természeti örökségének megóvásában.

A Részes Államok

Az Egyezményhez 2006-ig 182 állam csatlakozott. A Világörökségi Listán 2006. július 6-án összesen 830 tétel (644 kulturális, 162 természeti és 24 vegyes kategóriájú) helyszín szerepel, 138 Részes Állam területéről. A 830 tétel közül jelenleg 31 szerepel a Veszélyeztetett Világörökség Listáján.

Nemzetközi testületek

Az Egyezmény Részes Államainak Közgyűlése, amely az összes Részes Állam képviselőiből áll, üléseit kétévenként tartja, az UNESCO Általános Konferenciájának ülészakához csatlakozóan. Feladatai: átfogó iránymutatások (policy) elfogadása; a Világörökségi Alapba fizetendő hozzájárulás mértékének megállapítása; valamint megválasztja a

Világörökség Bizottság (VÖB) = World Heritage Committee (WH Committee), tagjait. Ez a 21 tagú testület (21 Részes Állam) az Egyezmény végrehajtásának legfőbb letéteményese; döntéseit évenkénti rendes ülései, illetve (szükség esetén összehívott rendkívüli ülései) során hozza meg. A döntéshozatalban való részvételi esély biztosítására 6 évre megválasztott tagjai

rotációs rendszerben cserélődnek, a folyamatosság fenntartására érdekében 2 évenként 7 tag cserélődik. Újabban a hat év helyett – önkéntes alapon – négy évre szóló mandátummal rendelkező bizottsági tagok megválasztásával ez a cserélődés felgyorsult.

Világörökség Bizottság Vezetősége (= Bureau). A VÖB 21 tagja közül egy éves időtartamra saját maga választja meg a munkáját irányító elnököt, a jelentéstevőt, valamint az (öt régiót képviselő) alelnököt, akik együtt alkotják ez a VÖB munkáját szervező testületet.

Világörökség Központ (= World Heritage Centre / WHC)

Az Egyezmény végrehajtásának titkársági feladatait az UNESCO látja el, 1992 óta a szervezetén belül erre a célra létrehozott külön szervezeti egységen (WHC) keresztül.

Tanácsadó testületek

A VÖB, mint kormányközi szervezet, döntéseinek meghozatalában, illetve tágabb értelemben is, a világörökségi helyszínek megőrzésében a kulturális, illetve a természeti örökség területén működő szakmai (részben nem kormányzati, részben kormányzati státuszú) szervezetekre támaszkodik. Ezek az Egyezményben nevesített szakmai szervezetek:

Műemlékek és Műemlékhelyszínek Nemzetközi Tanácsa = ICOMOS – a kulturális örökség;
Nemzetközi Természetvédelmi Unió = IUCN – a természeti örökség; valamint a
Kulturális Javak Megőrzésének és Restaurálásának Nemzetközi Tanulmányi Központja = ICCROM, amely a képzés, szakmai-kapacitás növelésének vonatkozásában alapozza meg, illetve segíti elő a VÖB munkáját.

Magyarországi szervezetek

A Világörökség Egyezményhez való csatlakozással és a Világörökségi Listán szereplő helyszíneivel Magyarország rendkívüli lehetőségek részesévé vált, amelyhez ugyanakkor – a többi Részes Államhoz hasonlóan – vállalni kellett az Egyezmény célkitűzéseinek valóra váltásából következő kötelezettségeket is. A magyar állam kötelező tagállami hozzájárulásként az Egyezmény Világörökségi Alapjába az UNESCO-nak fizetett tagdíj 1 %-át fizeti, mely éves szinten 3.748 USD.

Az Egyezményben vállalt állami kötelezettségek teljesítése széleskörű **tárcaközi együttműködést** igényel; végrehajtásáról kulturális örökségért felelős miniszter – a természetvédelemért, illetve a területfejlesztésért felelős miniszterrel egyetértésben, továbbá más érdekelt miniszterekkel együttműködve – gondoskodik.

A **Világörökség Magyar Nemzeti Bizottsága** (a továbbiakban: VÖMNB) az Egyezményből adódó kormányzati feladatok ellátásában az oktatási és kulturális miniszter tárcaközi tanácsadó testülete. A nemzetközi szintű gyakorlathoz hasonlóan a VÖMNB munkáját a nemzetközi tanácsadó szervezetek magyar nemzeti bizottságai segítik az egyes szakterületeken; az ICOMOS, az IUCN, valamint az ICCROM Magyar Nemzeti Bizottsága állandó meghívottjai a VÖMNB üléseinek.

A **VÖMNB Titkárság** látja el a VÖMNB működésével kapcsolatos titkársági feladatokat, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal keretei között, önálló szervezeti egységként.

A **helyi kezelő szervezetek** végzik a magyar világörökség helyszínekkel kapcsolatos operatív-megőrzési (kezelés, fenntartás, bemutatás, stb.) feladatok végrehajtását, illetve koordinálását, az Egyezmény úgynevezett „Működési irányelvei”-ben (Operational Guidelines) előírt gyakorlatnak megfelelően. Az adott helyszínek értelemszerűen jelentősen eltérő jellegének függvényében ezek szervezeti felépítése és működési módja különböző.

Az Egyezményben vállalt kötelezettségek végrehajtásában elengedhetetlen az érintett helyi/területi önkormányzatok és társulásaik, tulajdonosok közreműködése. Erősödik a jelentősége a kulturális, illetve a természeti örökség védelmével foglalkozó **civil szervezetek** (kamara, egyesületek, társulások) tevékenységének. Például: a Budapest Világörökségéért Alapítvány, az ÓVÁS! Egyesület, a Hollóköért Közalapítvány, Tokaji Történelmi Borvidék Világörökségi Egyesülete, stb.

2. A VILÁGÖRÖKSÉG EGYEZMÉNY MAGYARORSZÁGI VÉGREHAJTÁSÁNAK ÁTTEKINTÉSE

A nemzetközi jogi keret: az 1972-es UNESCO „Egyezmény a világ kulturális és természeti örökségének védelméről” olyan célokat és feladatokat fogalmazott meg, amelyek csaknem teljes mértékben egybeestek a magyar műemlékvédelem, illetve természetvédelem irányjaival. Ennek megfelelően számos szakmai kezdeményezés történt az Egyezményhez való mielőbbi csatlakozás érdekében.

Mindezek ellenére Magyarország csatlakozására csak az 1985-ös budapesti Európai Kulturális Fórum apropóján, a világ kulturális és természeti örökségének védelméről szóló, az Egyesült Nemzetek Oktatási, Tudományos és Kulturális Szervezete Általános Konferenciájának ülészakán Párizsban, 1972. november 16-án elfogadott egyezmény kihirdetéséről szóló 1985. évi 21. törvényerejű rendelettel kerülhetett sor. A tvr. a végrehajtás ágazati felelőseül – más érintett miniszterekkel való együttműködését is előírva – az építésügyi és területfejlesztési minisztert jelölte meg.

A csatlakozással csaknem egyszerre készült el az első Magyar Várományosi Lista, amelyet az első világörökségi jelölések előterjesztése követett. Így kerülhetett sor 1987. decemberében az első két helyszín felvételére, amelyet további hat követett:

Magyarország Világörökségi Listára felvett helyszínei (1. számú függelék):

- Budapest Duna-parti látképe, a Budai Várnegyed, az Andrássy út és történelmi környezete (1987, kulturális kategória, 2002-ben kiterjesztve)
- Hollókő ófalu és táji környezete (1987; kulturális)
- Az Aggteleki-karszt és a Szlovák-karszt barlangjai (1995; természeti, magyar-szlovák közös helyszín)
- Az Ezeréves Pannonhalmi Bencés Főapátság és természeti környezete (1996; kulturális)
- Hortobágyi Nemzeti Park – a Puszta (1999; kulturális – kultúrtáj)
- Pécsi ókeresztény sírkamrák (2000; kulturális)
- Fertő / Neusiedlersee kultúrtáj (2001; kulturális – kultúrtáj, magyar-osztrák közös helyszín)
- Tokaji történelmi borvidék kultúrtáj (2002; kulturális – kultúrtáj).

A teljes képhez az is hozzátartozik, hogy a fenti felsorolásban szereplő helyszíneknél több jelölést nyújtottunk be, amelyek közül a „Visegrád, középkori királyi birtok és vadaskert” felterjesztést Magyarország a VÖB várhatóan kedvezőtlen döntését megelőzendő visszavonta (2001). Az „Ipolytarnóci őslábnymos terület”, majd később „a tarnóci őslőhely” felterjesztést (természeti kategóriában) többször, módosítva is benyújtottuk. A 2004. évi VÖB ülés a felvételtől szóló döntést elhalasztotta és a felterjesztés átdolgozását javasolta.

Bár a Világörökségi Lista és az arra való felvétel az Egyezmény végrehajtásában a leginkább látványos elem, amely napjainkra jelentős nemzetközi presztízzsel bír, fontos hangsúlyozni, hogy az igazán nagy kihívást jelentő feladat az egyes Részes Államok számára az abból következő kötelezettségek teljesítése. Ezek körébe tartozik a helyszínek értékmegőrző kezelése és bemutatása, fenntartható integrált szemléletű fejlesztése az értékeknek a jövő generációk számára történő átadása érdekében.

Magyar Várományosi Lista (2. számú függelék)

Az Egyezmény végrehajtását szabályozó „Működési irányelvek” előírja és a felterjesztés előzetes feltételül szabja, hogy a Részes Államok a területükön található, a világörökségi felvételre esélyes örökségi helyszíneket nyilvántartásba vegyék. Az ennek megfelelően összeállított, és a VÖMNB által többször felülvizsgált és módosított Magyar Várományosi Listát a 2004. márciusi ülésén fogadta el.

3. A NEMZETKÖZI EGYÜTTMŰKÖDÉS ÉS EREDMÉNYEI

Az Egyezmény nemzetközi jellege – miközben a kiemelkedő, egyetemes értékű helyszínek számára biztosítja az ismertséget és az elismertséget– arra is szolgál, hogy értékeik megőrzése a legjobb példák és bevált gyakorlatok alapján, nemzetközi együttműködés keretében is történjen.

Az Egyezményhez való viszonylag késői csatlakozás ellenére Magyarország rövid időn belül, egyre növekvő aktivitással vett és vesz részt az együttműködésben. Míg az első években hazánk elsősorban megfigyelőként, valamint a hazai előterjesztésekkel kapcsolatos tevékenység révén volt jelen, a rendszerváltás után kezdeményezőbb szerepet játszott. A hazai intézményi háttér többszöri átalakítása idején is fontos szerepet játszott a Külügyminisztérium által működtetett Magyar Köztársaság Állandó UNESCO Képviselőtársaság Párizsban kifejtett munkája.

3.1. Részvétel a Világörökség Bizottság munkájában

A csatlakozás óta Magyarország megfigyelőként vett részt a VÖB, illetve a Bureau ülésein, amelyek során jelentős tapasztalatot sikerült gyűjteni, és hatékony kapcsolatrendszert kiépíteni a többi Részes Állam, a Tanácsadó Testületek és egyéb szakmai szervezetek képviselőivel.

1997-ben az Egyezmény Részes Államainak Közgyűlésének 11. ülészsaka Magyarországot hat évre az UNESCO Világörökség Bizottság tagjává választotta.

A VÖB munkájában tovább erősödött a magyar részvétel, ennek elismeréseként a VÖB több egymást követő évben is beválasztotta Vezetőségébe (Bureau) Magyarországot. Ezen belül is

további kiemelkedő szerep jutott Magyarországnak, amikor 1999-ben a VÖB ülésein a jelentéstevő feladatát (a Részes Állam képviselőjében) Jelen János nagykövet láthatta el.

Ezt követően kerülhetett sor 2002-ben Magyarország meghívására – így az Egyezmény elfogadásának 30. évfordulóján a VÖB Budapesten tartotta 26. ülészetét. Ezen alkalommal fogadta el a VÖB a világörökségi munkában napjainkban is stratégiai jelentőséggel bíró „Budapesti Nyilatkozatot” A VÖB elnökét is Magyarország adhatta, amikor a budapesti ülés megnyitóján a VÖB ülése dr. Fejérdy Tamást választotta meg a 2002. június - 2003. július közötti periódusra.

A hatéves VÖB tagság Magyarország számára komoly elismerést hozott, amelynek eredményeként egyebek között kiemelt szerepet kapott az Európai Régió Időszaki Jelentéstételének 2003-2006 közötti folyamatában. Az egész régió munkáját összefogó munkacsoport munkáindító ülésén (Nicosia, 2003) a korábbi magyar VÖB elnököt, dr. Fejérdy Tamást választotta meg elnökének. Az európai al-régiók közül – a térség (a közép- és délkelet európai al-régió) Részes Államait képviselő kapcsolattartó szakemberek egyetértésével – Magyarország koordináló szerepkört kapott (2003). Ez a munka eredményesen zárult a 2006. évi VÖB ülésen megtartott beszámolóval.

3.2. Regionális együttműködés az érintett Részes Államok és az UNESCO Világörökség Központ részvételével

A világörökségi helyszínek értékeinek megőrzésében, fenntartható bemutatásában és – nem utolsósorban – a bennük rejlő fejlesztési (kulturális, turisztikai, életminőség fejlesztés, munkahelyteremtés stb.) lehetőségek feltárásában és kiaknázásában növekvő szerepe van a regionális, illetve az egyes európai al-régiók Részes Államai közötti együttműködésnek. Magyarország adottságainál és helyzeténél fogva különösen is érdekelt a határokon átnyúló helyszínekkel kapcsolatos, az Egyezmény szellemének megfelelően a VÖB által is kiemelten támogatott ilyen jellegű együttműködésben. A Listán jelenleg szereplő nyolc magyarországi helyszín közül kettő a szomszédos országgal közös. Az Aggteleki-karszt és a Szlovák-karszt barlangjai (1994-95; Szlovákia), valamint a Fertő/Neusiedlersee kultúrtáj (1999-2000; Ausztria) helyszínek esetében a felterjesztés előkészítésétől napjainkig – értelemszerűen – igényli a folyamatos kétoldalú együttműködést. A rendszeres, napi szakmai együttműködés letéteményesei mindkét oldalról elsősorban az érintett nemzeti park igazgatósága.

A várományosi listánkon is több határon átnyúló, vagy több Részes Államot érintő tétel szerepel (Komárom/Komarnoi erődrendszer; a Római Limes magyarországi szakasza; a Kárpátok ívének szakrális faépítészete, illetve néhány további esetben is felmerülhet a későbbi határon túlnyúló bővítés, vagy úgynevezett nemzetközi sorozatjelölés lehetősége).

A következő világörökségi jelölés a Komárom/Komarnoi erődrendszer esetében, amely jelenleg előkészítés alatt áll, 2004 óta folyik közös munka Szlovákiával. 2006. március 21-én a Monostori erődben a szlovák és a magyar kulturális miniszter szándéknyilatkozatban erősített meg ennek a helyszínnek a 2007. évi közös felterjesztését.

Magyar kezdeményezésre és szervezésben több eredményes műhelytanácskozásra, konferenciára került sor, az UNESCO Világörökségi Központjának szakmai és anyagi részvételével, együttműködve az Egyezmény végrehajtásában közreműködő Tanácsadó Testületekkel. Ezek közvetlenül vagy közvetve minden esetben magyarországi világörökségi helyszínek érdekeit is szolgálták, akár a felvétel előkészítése, akár a már Listán szereplő helyszíneink hatékonyabb kezelésének elősegítésében. Ezek a nemzetközi tanácskozások

egyben egyfajta továbbképzési fórum, nemzetközi tapasztalatcsere eszközeként is hasznosultak. A legfontosabbak:

- Nemzetközi szakértői ülés a borvidék kultúrtájak kérdéskörben, Tokaj 2001;
- Világörökségi helyszínek kezelése, Sopron 2003;
- Időszaki jelentés előkészítése, Visegrád 2004.

Az Egyezmény végrehajtását szabályozó „Működési irányelvek” szerinti, az UNESCO VÖB részére benyújtandó „Időszaki Jelentés” régiónkénti elkészítésének és értékelésének időzítése úgy hozta, hogy az „Európa – Észak-Amerika – Izrael” régióra a beszámolási időszakban (2003-2006 között) került sor. Az ötrégiós jelentés egységes kiértékelhetősége érdekében az Európai Régió utolsóként elkészített Időszaki Jelentésében is csak az 1998 előtt felvett helyszínekről kellett beszámolni, ez Magyarország esetében négy helyszínre vonatkozott (Budapest, Hollókő, Aggtelek, Pannonhalma). Nem kevésbé fontos az Időszaki Jelentés általános munkarésze, amelyben minden Részes Államnak, így Magyarországnak is az Egyezmény végrehajtásával kapcsolatos átfogó szabályozási, szervezeti és finanszírozási, kérdésekről kellett részletes tájékoztatást adnia.

Az Időszaki Jelentés elkészítése során magyar szakértők aktívan vettek részt nemzetközi egyeztetéseken is, így például: az UNESCO és a szlovák műemlékvédelmi hivatal közös szervezésében Lőcsén (2005. április), valamint az UNESCO és Baden-Württemberg tartomány szervezésében Berlinben (2005. november).

A fentieken túl, a nemzetközi világörökségi együttműködés keretében magyar szakértők részt vettek más Részes Államok és nemzetközi szervezetek szakmai tanácskozásain, rendezvényein. Ezek közül is kiemelendő a „Világörökség és kortárs építészet – a történeti városképek kezelése” konferencia (Bécs, 2005. május). Az UNESCO, Bécs városa és az ICOMOS szervezésében, amelyen elfogadták a történeti városszövetben elfogadható kortárs építészeti beavatkozás szempontjából állást foglaló „Bécsi Memorandum”-ot, amelyet a Részes Államok 15. Közgyűlése (2005) hivatalos iránymutatásnak fogadott el.

4. A HAZAI MŰKÖDÉS TERÜLETEI ÉS EREDMÉNYEI

A Világörökség Egyezmény magyarországi végrehajtásának jogszabályi kereteit a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény, a világ kulturális és természeti örökségének védelméről szóló, az Egyesült Nemzetek Oktatási, Tudományos és Kulturális Szervezete Általános Konferenciájának ülészakán Párizsban, 1972. november 16-án elfogadott egyezmény kihirdetéséről szóló 1985. évi 21. tvr., valamint a Világörökség Magyar Nemzeti Bizottságáról szóló 6/1999. (III. 31.) NKÖM rendelet tartalmazza, amelyhez a természeti örökség vonatkozásában a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. tv., az épített környezet egésze vonatkozásában pedig az épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXVIII. tv. rendelkezései járulnak hozzá. A világörökségi feladatok komplexitása miatt további ágazatok működését szabályozó jogi környezetet is figyelembe kell venni: (a teljesség igénye nélkül) a külügy, a gazdaság (ideértve a turizmust is), a mezőgazdaság, a terület- és településfejlesztés, valamint az oktatás területét.

Kiemelendő, hogy a beszámolási időszakban (2005) került módosításra a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény, melyben az elfogadott kiegészítésekkel jelentek

meg először a világörökségre vonatkozó nevesített cikkelyek és további jogszabályalkotásra vonatkozó felhatalmazás.

Az Egyezmény végrehajtásából következő központi kormányzati feladatok irányításában a koordinációért felelő kulturális ágazat kiemelten együttműködik a nemzetközi összefüggések miatt a külügyi tárcával, a természetvédelemért és a turizmusért felelős ágazatokkal. Szemléletes példája a tárcaközi együttműködésnek és közös finanszírozásnak az ún. „Egységes világörökségi információs tábla-rendszer” projekt.

A VÖMNB, mint tárcaközi koordináló és tanácsadó szervezet, a fentiek szerinti együttműködésben reá háruló feladatokon túl közreműködik a központi kormányzat és az egyes helyszínek vonatkozásában szerepet játszó önkormányzatok, civil ill. szakmai szervezetek (ICOMOS, IUCN és ICCROM Magyar Nemzeti Bizottságai) részvételének összehangolásában is.

A beszámolási időszakban végzett munka fontosabb területei és eredményei:

A 2002-ben elfogadott „Budapesti Nyilatkozat” négy fő stratégiai irányt jelöl meg az Egyezmény végrehajtásában. A következőkben e négy fő stratégiai irány (azaz „a hiteles Világörökségi Lista létrehozása”, „a világörökségi értékek megőrzése”, „a szükséges szakmai kapacitás biztosítása” és „a széleskörű kommunikáció”) alapján számolunk be az elvégzett munkáról, természetesen követve a Rendeletben előírtakat is. Ezek az irányok Magyarország részére az EU-csatlakozást követően is érvényesnek tekintendők.

1. „A hiteles Világörökségi Lista létrehozása”

tekintetében elsődleges feladat a kiegyensúlyozott, egyenlő képviselést biztosító Világörökségi Lista kialakításához való hozzájárulás. Magyarország a nyolc felvételt nyert világörökségi helyszínnel már jelen van a Listán. A Listára való betérjesztések előkészítése terén, a legutóbbi felvételek (2002) óta

- elkészült a „Tarnóc őslőhely” természeti helyszín betérjesztési dokumentációja (benyújtva 2003-ban, a 2004. évi VÖB ülés a felvételtől szóló döntést elhalasztotta, és átdolgozásra visszaadta);
- kidolgozás alatt van a Komárom/Komárno-i erődrendszer betérjesztésének dokumentációja, amelynek benyújtására a szlovák és a magyar kulturális örökségért felelős miniszter közös szándéknyilatkozatában foglaltak szerint 2007. január folyamán benyújtásra került.
- Előkészületben van még néhány további, a Várományosi Listán szereplő tétel.

A Listára való betérjesztés egyik előfeltétele a naprakész Várományosi Lista. Ennek megfelelően a VÖMNB összeállította és rendszeresen felülvizsgálta a Magyar Várományosi Listát. Ennek során figyelembe vette a nemzetközi trendeket és együttműködési lehetőségeket, így

- a több Résztes Államot érintő lehetséges sorozat-jelölések lehetőségét (mint például a szecessziós építészet Kárpát-medencei főműveit „Lechner Ödön és követői”; a római limes magyarországi szakaszát; és a Kárpátok ívének szakrális faépítészetét); valamint
- a kultúrtáj műfajának előretörését számba véve egyes korábbi várományosi helyszínek összevonását (például: Esztergom + Visegrád = Dunakanyar - kultúrtáj; Tapolcai-medence vulkanikus hegyei + Tihanyi félsziget utóvulkáni formakincse + a Hévízi-tó = a Balaton-

felvidék vulkáni öröksége és a Hévízi-tó. (Utóbbi új elnevezés, a Várományosi Listára még nincs átvezetve.)

2. „A világörökségi értékek megőrzése”

A Világörökségi Listán nyilvántartott kulturális és természeti örökség használata, kezelése, fenntartható fejlesztése, bemutatása, védelme, helyreállítása terén kezdeményező szerepet töltött be a VÖMNB, amikor Titkársága útján elősegítette, és szakmailag támogatta az egyes világörökségi helyszínek kezelési tervének elkészítését; szorgalmazta a kezelési terveket végrehajtó kezelő szervezetek létrehozását és folyamatos működtetését, és előkészítette az azok közötti együttműködést. Ezen a területen élen járnak a természeti védelem alatt (is) álló világörökségi helyszínek, illetve az azokat kezelő Nemzeti Parkok. Ugyanakkor megállapítható, hogy a helyszínek többségében – az elért eredmények ellenére – ezeken a területeken további, jelentős erőfeszítésekre van szükség.

A világörökségi értékek megőrzésének előfeltétele, hogy azokról pontos információk, illetve a változásokat nyomon követő figyelőrendszer (monitoring) álljanak rendelkezésre.

A Listára felvett javak nyilvántartása a magyarországi kulturális örökségvédelmi, illetve természetvédelmi rendszer szerves része. Ennek kiegészítésére, az „intézményi emlékezet” megerősítésére a VÖMNB Titkárságán folyamatban van minden, a tárgyra vonatkozó dokumentáció rendszerezése. A Világörökség Központnak benyújtott Időszaki Jelentésnek a helyszínekről (Budapest, Hollókő, Aggtelek, Pannonthalma) szóló része szintén hozzájárul ezen adatbázis gazdagításához.

A helyszínek állapotváltozását nyomon követő monitoring rendszer kiépítésére számos kezdeményezés történt, a tényleges funkcióba állításához azonban még további jelentős erőfeszítésekre van szükség.

Az előkészítő munkák sorából kiemelendő a számítástechnikai eszközök tervezése a Budapesti Műszaki- és Gazdaságtudományi Egyetemmel közös projekt keretében:

- ICHEPIS-program (Inventorization for a Cultural Heritage Periodic Information System) a Széchenyi-terv finanszírozásával (2001-2002);
- a helyszínek állapotváltozását nyomon követő monitoring rendszer kidolgozása és a kísérleti bevezetés előkészítése jelenleg is folyik, minta-helyszíneként Pannonthalmát kiválasztva.

A világörökségi helyszínek értékeinek megőrzésében – az állapotváltozását folyamatosan és/vagy ciklikus ismétlődéssel nyomon követő monitoring, illetve időszaki jelentéstételi tevékenység mellett – ugyancsak fontos szerep jut az egy-egy konkrét esemény, természeti katasztrófa stb. nyomán szükségessé váló azonnal reagálásnak (reaktív monitoring). A Tiszát és vízrendszerét ért emlékezetes cián-szennyezés alkalmából a Hortobágy esetében került ilyenre sor (a Világörökségi Alap anyagi hozzájárulásával).

Az egyes helyszíneket érintő, illetve azokon és/vagy védőzónájukon belül tervezett jelentősebb beavatkozásokról a Részes Államok számára előzetes tájékoztatási kötelezettséget írnak elő a „Működési Irányelvek”. Az elmúlt időszakban ilyen tájékoztatásra a budapesti világörökségi helyszínekkel kapcsolatban került sor. Az érintett hatóságokkal, a fővárosi, illetve kerületi önkormányzatokkal, valamint civil szervezetekkel együttműködve több esetben sikerült eredményt elérni. (Például: engedély nélküli építkezés felszámolása a

Citadellánál (2002.); nemzetközi szakértői műhelytanácskozás (workshop) összehívása, amelynek állásfoglalása nyomán tekintettek el a Duna budai alsó rakpartjának tervezett átalakításáról).

3. „A szükséges szakmai kapacitás biztosítása”

érdekében elsősorban az oktatás területén történt előrelépés. Az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottsága gondozásában, a VÖMNB Titkárság közreműködésével 2006-ra elkészült az UNESCO Világörökség Központ által kidolgozott oktatási programcsomag (Világörökség ifjú kezekben, KIT) magyar nyelvű, a „Világörökség Magyarországon” c. fejezettel bővített kiadása, amely várhatóan egyre szélesebb körben tudja segíteni a világörökségi értékkel kapcsolatos tudás korai megalapozását.

A felsőfokú oktatásban egyre több diák választja diplomamunkája témájául a világörökséget, többségüknek a VÖMNB Titkársága és a KVVm biztosít szakmai konzultációt, amelynek révén tartósabb szakmai-személyi kapcsolatok alakultak ki.

4. „A széleskörű kommunikáció”

A Listára felvett magyar javak, általánosságban a világörökségi ismeretek népszerűsítésére számos kezdeményezés történt.

Megjelent kiadványok

- „Értéktörző Magyarország: nemzeti parkok, világörökségek” magyar és angol nyelven, kötetben és CD-n (2000, 2002, 2004)
- Magyarország világörökségi helyszíneiről magyar és angol nyelven (2002 és 2003)
- Magyarország világörökségi helyszíneiről angol és francia nyelven (2004 és 2005)
- Hazánk várományosi helyszíneit bemutató kötet (előkészületben)
- Más formában, de jellegénél fogva hasonlóan széleskörű láthatóságot biztosít a világörökségnek a Magyar Posta által kiadott, a magyar világörökségi helyszíneket bemutató bélyegsorozat (eddig elkészült bélyegek: Budapest, Hollókő, Aggtelek, Pannonhalma, Hortobágy; folyamatban Pécs, Fertő), valamint a Magyar Nemzeti Bank világörökségi helyszíneinkről kibocsátott érmesorozata (eddig elkészült érmék: Hortobágy, Aggtelek, Hollókő, Fertő, Pécs). Ezek elkészítéséhez a VÖMNB Titkárság biztosított szakmai tanácsadást és részvételt a zsűri munkájában.

(Megjegyzendő, hogy üzleti megfontolásokból számos, a szakmai ellenőrzést és hitelességet nélkülöző kiadvány is napvilágot látott.)

Kiállítások

- A 2002-es budapesti bizottsági ülésre készített fotókiállítás, amely Európa több városában (Bécs, Róma, London, Sepsiszentgyörgy, Lendva, Brno, Stuttgart, stb.) bemutatásra került.
- Világörökségi helyszíneinkről új, kétnyelvű (angol és magyar) kiállítás készült a NKÖM és a Külügyminisztérium támogatásával, amelyet az összes külföldi magyar kulturális intézet, valamint a külképviseletek számára is hozzáférhetővé tettünk.
- Az eredmények közé tartozik a magyar világörökség bemutatása Lipcsében a Denkmal 2002 és 2004 műemlékvédelmi szakkiallításon és vásáron.

Országos információs tábla-rendszer

A kommunikáció terén elvégzett feladatok közül volumenénél és láthatóságánál fogva is kiemelkedik a magyarországi világörökségi helyszínekről információt adó táblarendszer elkészítése. A nyolc magyar helyszín közúti és információs táblarendszere 2004-ben a GKM, KvVM és a NKÖM által rendelkezésre bocsátott, 70 millió forintos keretből valósult meg. A táblarendszer nagymértékben elősegíti a helyszínek közúti megközelítését és a helyszíneken részletes tájékoztatást ad.

A magyar világörökségi honlap elindítása

2003-ban napjaink elengedhetetlen kommunikációs eszközének alkalmazásával elkészült a www.vilagorokseg.hu címen elérhető honlap, amely kiegészített formájában 2006. őszétől már angol nyelvű változatban is hozzáférhető, további fejlesztése folyamatosan történik, ennek felgyorsítása indokolt.

Egyéb, a világörökség ismertségét elősegítő rendezvények

A Listára felvett helyszínek világörökségi diplomaátadó rendezvényei, az UNESCO vezető tisztségviselői, és hazai felső vezetők részvételével, az adott helyszínen és az országos médián keresztül eredményesen járultak hozzá a világörökség széleskörű megjelenítéséhez:

- Pécsi Ókeresztény sírkamrák – 2001;
- Tokaji történelmi borvidék – 2002;
- Fertő/Neusiedlersee kultúrtáj – 2003.

A négy nagy stratégiai céllal összefüggő tevékenységek:

Nemzetközi vonatkozásban: a Magyar UNESCO Bizottság útján javaslattétel az UNESCO részvételi programjára: világörökséggel kapcsolatosan projektjavaslatok megfogalmazása.

Hazai vonatkozásban: A Nemzeti Fejlesztési Terv Regionális Operatív Programjának keretén belül a helyszínek által készített pályázatokhoz nyújtott szakmai támogatás. (lásd: táblázat)

SOR-SZÁM	HELYSZÍN, PÁLYÁZÓ	PROJEKT MEGNEVEZÉSE	TÁMOGATÁS ÖSSZEGE [MFT]
1.	Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatósága	A Páztormúzeum új, látogatóbarát kiállításának elkészítése, valamint az ehhez kapcsolódó térségi információs központ portáljának fejlesztése	100,6
2.	Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatósága	Bemutatói infrastruktúra komplex fejlesztése a HNP működési területén	477,0
3.	Pannonhalma, Magyar Bencés Kongregáció Főapátsága	A Pannonhalmi Főapátság turisztikai vonzerő-fejlesztési programja I.: A világörökségi helyszín környezetrendezése	345,0
4.	Pécs/Sopianae Örökség Kht.	Pécs világöröksége, turisztikai vonzerő fejlesztése	1 500,0

5.	Tokaj Mikrorégióért Alapítvány	Összefogással Tokaj világörökségéért I.+ II.	1 100,0
6.	Tokaj Város Önkormányzata	Tokaji Kulturális és Konferenciaközpont	900,0
Phare 2000 + KAC+ Széchenyi Program + KvVM forrásból megvalósult beruházás			
	Aggteleki Nemzeti Park	Vöröstói látogatóközpont kiépítése, a Baradla-barlang rekonstrukciója	900,0

5. A VILÁGÖRÖKSÉG EGYEZMÉNY VÉGREHAJTÁSÁBAN VALÓ MAGYARORSZÁGI RÉSZVÉTEL ÉRTÉKELÉSE

5. 1. Nemzetközi szinten

Magyarország a világörökségi mozgalomban végzett tevékenységével jelentős nemzetközi elismerést vívott ki, amelynek fenntartása és megerősítése az ország elsőrendű érdeke. Szakértőink aktív szerepet játszottak a nemzetközi együttműködésben a VÖB keretei között, amelyek közül kiemelt említést érdemel

- a részvétel az Egyezmény végrehajtását szabályozó „Működési Irányelvek” módosításának kidolgozásában; valamint
- a VÖB 26-ik, Budapesten tartott ülésének eredményes megrendezése Magyarország elnöklete alatt, melynek során elfogadásra került napjaink világörökségi együttműködésének egyik legfontosabb stratégiai alapidokumentuma, a „Budapesti Nyilatkozat”; továbbá
- a Magyarország által a közép- és délkelet-európai al-régióban az Időszaki Jelentéstétel folyamatában betöltött regionális koordinátori feladatok eredményes teljesítése.

A Listára eddig felvételt nyert nyolc magyar világörökségi helyszínnel Magyarország a hasonló fejlettségű, természeti adottságú és történelmi múltú országokkal összevetve az átlagost kissé meghaladó mértékben van jelen. Ugyanakkor a kiemelkedő, egyetemes értékű örökségünk teljesnek mondható megjelenítéséhez a Várományosi Listán szereplő tételek nagyobb részének a felvétele szükséges. Az ilyen irányú továbblépésben figyelembe kell venni a jelenlegi nemzetközi trendeket és együttműködési lehetőségeket.

5. 2. Országos szinten

A világörökség Magyarországon fokozatosan erősödő társadalmi megbecsülést élvez. Az ország kulturális és természeti örökségének legkiemelkedőbb elemei a Világörökségi Listán szerepelnek és további helyszínek felvételére is komoly esély van. Az Egyezményben vállalt állami kötelezettségek teljesítésének feltételei nagyrészt adottak, azonban nem halasztható több, a világörökségi feladatok ellátásával kapcsolatos probléma megoldása.

A kulturális- és természeti örökség védelme fokozódó kihívásokkal néz szembe az 1990-es évek közepe-vége óta. A megélénkült gazdasági környezet, az erősödő beruházási szándék nem minden esetben társul a megfelelő értékvédelmi szemlélettel, ezért veszélyt jelenthet a világörökségi helyszínek és védőzónájuk esetében. Ennek példái ismertek a budapesti helyszínen, amely esetek civil szervezetek tiltakozását is joggal váltották ki (engedély nélküli építkezés a gellérthegyi Citadellánál; a budai alsórakpart tervezett bővítése; Belső-Erzsébetvárosi bontások; rózsadombi volt SZOT-szálló épülete; magasház építési szándék megjelenése a történelmi városközpont területén, illetve közvetlen környezetében).

Fontos megjegyezni, hogy az Egyezmény lehetőséget biztosít a VÖB számára, hogy ne csak nyomon kövesse az egyes helyszínek megőrzési állapotának alakulását, hanem indokolt esetben a „Veszélyeztetett Világörökség Listára” való helyezéssel fejezze ki a helyzet súlyosságát, amely végső esetben a helyszín Listáról való levételéhez is vezethet. Bár ez a Lista az Egyezmény eredeti szándéka szerint a veszélyhelyzetbe került helyszínek kiemelt segítésére szolgál, a fejlett országok számára nagy nemzetközi presztízsveszteséget jelent, ha valamely helyszínük a Veszélyeztetett Világörökség Listára kerül.

Erre a Listára való felkerülés értelemszerűen megelőzendő, figyelemmel arra is, hogy a VÖB szigorú következetességgel jár el az európai helyszínek esetében; intő példa, hogy a legutóbbi években Bécs, Köln, Dreza esetében is ezt az eszközt alkalmazta. Ausztria és Németország mindent meg is tett, hogy helyszíneik mielőbb lekerüljenek a Veszélyeztetett Listáról: súlyos anyagi áldozatokat is vállaltak, hogy a tervezett és már engedélyezett projekteket leállítsák.

A világörökség magyarországi helyzetének értékelésében, támaszkodva a Világörökség Listán szereplő helyszínektől kért elemzésekre és észrevételekre, a következő főbb megállapítások fogalmazhatók meg:

Mindenekelőtt az, hogy számos pozitív hatása van a világörökségi cím elnyerésének, amelyek közül kiemelendő, hogy a világörökségi cím a helyi közösség identitástudatának erősödését szolgálja, és a nemzeti örökség részeként a társadalmi kohézióknak is fontos eszköze. Nem kevésbé fontos, hogy a világörökségi cím birtoklása hosszútávon olyan kiemelkedő, más eszközökkel alig elérhető lehetőség, amely a helyszín hazai és nemzetközi ismertségének egyértelmű növekedését, fokozódó turisztikai érdeklődését váltja ki. A világörökség embléma/logó használata e tekintetben globális értékű védjegyet, „márkajelzést” jelent.

A helyszínek felismerték, milyen kötelezettségekkel jár a világörökségi cím, amelyet további fejlesztésekkel, a helyszín látogathatóvá tételével, a turisztikai kínálat újragondolásával és a megnövekedett igényekhez való igazításával igyekeznek kihasználni. A világörökségi helyszínekre címzett/célzott, belföldi és nemzetközi pályázatok lehetősége többletforrásokat biztosíthat. Az egyéb kulturális és természeti értéket képviselő helyszíneknél a világörökségi cím elismertsége révén nagyobb eséllyel pályázhatnak (kedvező megtérülési mutatókkal) fejlesztési forrásokra, amelyek hozzásegíthetik e helyszíneket a fenntartható, értékmegőrző fejlesztések és használat elveinek érvényre juttatásához.

A fenti előnyök érvényesíthetőségét is elősegítő, folyamatosan teljesítendő feladatként jelentkeznek a Világörökség Egyezményhez való csatlakozással vállalt kötelezettségek a magyarországi világörökségi helyszínek kijelölésére, védelmére, megóvására, bemutatására és a jövő nemzedékek számára való átadás biztosítására:

„Jelen Egyezményben részes minden állam elismeri, hogy az 1. és 2. cikkekben megjelölt kulturális és természeti örökség kijelölésének, védelmének, megóvásának, bemutatásának és a jövő nemzedékek számára való átadása biztosításának elsődleges kötelezettsége arra az államra hárul, amelynek a területén található.”
(Egyezmény; II/4. cikk)

Ezen kötelezettségek teljesítése során folyamatban van egyes világörökségi helyszínek kihirdetésének előkészítése; egyes helyszínek (különösen a kultúrtájak, történeti tájak, így

elsősorban a Tokaji történelmi borvidék) esetében a magyar jogrend szerinti védettségi kategóriába történő besorolása; az épített környezetre vonatkozó önkormányzati kompetenciák összehangolása a tájformálás egyéb szabályozási területeivel. (pl. erdő-, mezőgazdálkodás, szőlőtermesztés). Ehhez kapcsolódik az egyes helyszínelői szervezetek működésének fejlesztése, megfelelő szakképzettségű helyszínelők (*site manager*). munkájának előmozdítása, az anyagi források (különös tekintettel az Új Magyarország Fejlesztési Terv keretében megjelenőkre) hatékony és fenntartható felhasználása.

6. ÖSSZEFOGLALÁS

Magyarország részvétele a világörökségi együttműködésben, a vállalt nemzetközi kötelezettségek teljesítésének keretében, az Egyezményben foglaltak minél hatékonyabb megvalósítását jelenti, elsősorban is:

- a magyar világörökségi helyszínek kulturális, természeti értékeinek megőrzését, bemutatását, fenntartható fejlődésének biztosítását és a jövő nemzedékek számára való átadását;
- esélyes új helyszínek kijelölését és felterjesztését;
- továbbá a világörökségi elismerésben és együttműködésben rejlő oktatási-kulturális, gazdasági-fejlesztési (turizmus) kapacitások kiaknázását,

kiemelten a helyi és a tágabb közösségek életminőségének javítására, valamint a szomszédos országokkal és általában az európai régió belüli együttműködés megerősítésére.

A fenti átfogó célok egybeesnek a Világörökség Bizottság 2002. évi ülésén elfogadott „Budapesti Nyilatkozat”-ban megfogalmazott stratégiai célokkal. Az abban szereplő négy fő területet értékelve megállapítható, hogy Magyarország a beszámolási időszakban eredményesen élt az Egyezményhez való 1985-ös csatlakozásból következő lehetőségekkel kulturális és természeti örökségünk, és ezen keresztül hazánk világszerte ismertebbé tételében; a nemzetközi kulturális együttműködés minden szintjén éppúgy, mint a nemzetközi turizmusban. Az elért eredmények megfelelő alapot nyújtanak az e célok mentén folytatódó magyarországi világörökségi együttműködési tevékenységhez. Ennek fő irányai az alábbiak:

– *A nemzetközi együttműködés terén:*

A VÖB munkájában való magyar szerepvállalás folytatása és erősítése; az elmúlt időszakban vállalt nemzetközi regionális feladatok eredményes teljesítése; a Közép- és Délkelet Európai al-régiós szerepvállalás intézményesítésével kapcsolatos intézkedések előkészítése és a fejlesztések megvalósítása, együttműködésben az érintett nemzetközi civil és szakmai szervezetekkel.

– *Hazai viszonylatban:*

A Világörökségi Listán a magyarországi természeti- és kulturális örökség méltó, arányos, és teljes körű képviselésének biztosítása terén: a Magyar Várományosi Listán szereplő javaslatok közül minél több helyszín felvételének elérése (határon túlnyúló, szomszédos Résztes Államokkal közös, illetve sorozat jellegű helyszínek is).

A Listára felvett helyszínek/értékek megőrzésének, fenntartható használatának előmozdítása terén: a világörökségi helyszínek kezelésének (management)

továbbfejlesztése; a védelem és a megóvás szempontjait is figyelembe véve újabb látogatóközpontok kiépítésére, a bemutatást és megértést segítő eszközök biztosítása, valamint a helyszínek értékeihez kötődő rendezvények.

A szükséges szakmai kapacitás (elsősorban a világörökségi értékek megőrzése és bemutatása érdekében; minden szinten és minden feladatkörben, mind országos, mind nemzetközi viszonylatban) **megteremtése területén:** a jelenlegi gyakorlat bázisán, annak továbbfejlesztésével a tárcák még hatékonyabb együttműködése az egyes helyszínekkel kapcsolatos feladatokban. (Monitoring rendszer, adatbázis és dokumentációs tár fejlesztése, a helyszínelő oktatás/képzési és továbbképzési rendszerének és intézményes bázisának kialakítása és működtetése, valamint egyedi projektek és programok megvalósítása).

A világörökségi ismeretek, a nemzetközi együttműködésben rejlő lehetőségek széleskörű kommunikálása (beleértve a turisztikai, oktatási és egyéb vonatkozásokat) **területén:** a világörökségi mozgalom széleskörű hazai még hatékonyabb megismertetése a megfelelő kommunikációs és közvélemény-formálási struktúra kialakításával és működtetésével, ezáltal a társadalmi tudatosság és támogatottság szintjének növelése. Folyamatos párbeszéd és az erősödő együttműködés folytatása civil szervezetekkel és mozgalmakkal.

A világörökségi együttműködés szervesen illeszkedik a magyarországi gazdasági, társadalmi, politikai környezet egészébe, annak keretében érte el eddigi eredményeit és valósíthatja meg kötelezettségeit, tartós célkitűzéseit.

Az e tekintetben is döntő jelentőséggel bíró Új Magyarország Fejlesztési Terv (NFT II.) 3.1.4. *Horizontális politikák* egyik alappilléreként határozza meg a fenntarthatóság feltételeinek biztosítását, ami az Új Magyarország Fejlesztési Tervben szereplő megközelítés szerint magába foglalja a természeti értékek és a kulturális örökség megóvását, illetve fenntartható módon történő hasznosítását is. Ez a szemlélet nagymértékben megfelel a világörökségi helyszínek fenntartható fejlesztési érdekeinek, és valódi lehetőséget jelent akkor, ha az Új Magyarország Fejlesztési Terv megvalósításakor érvényesülni tud a horizontális politikák között szereplő fenntarthatóság elve, és a tematikus prioritásokban közvetlenül szerepel a világörökség tematikája.

Bár az Új Magyarország Fejlesztési Terv anyagában közzétett indikátorok közvetlenül nem nevesítik a világörökség témakörét, kiemelt jelentősége van annak, hogy az NFT II. regionális operatív programjainak keretén számottevő örökségvédelmi-kulturális fejlesztési, beruházási források állnak majd rendelkezésre. A világörökségi helyszínek hangsúlyozottan szerepelnek minden régió turisztikai és kulturális városfejlesztési elképzeléseiben, így az eddigi központi költségvetési források mértékét jelentősen meghaladó források várhatóak ezen helyszínek felújítására, fejlesztésére.

A megszerzett hazai és nemzetközi tapasztalatok figyelembevételével, a fenntartható szemlélet következetes érvényre juttatásával a magyar világörökségi helyszínek fejlesztéseket is befogadó megfelelő kezelése nemcsak teljesítendő nemzetközi kötelezettség, hanem olyan kiemelkedő lehetőség, amely jelentősen hozzájárulhat a helyi- és nagyobb közösségek életminőségének növeléséhez.

A NYOLC MAGYAR VILÁGÖRÖKSÉGI HELYSZÍN BEMUTATÁSA

1. Budapest Duna-parti látképe és a Budai Várnegyed, az Andrássy út és történelmi környezete

1987, 2002 / Kulturális kategória

Kritériumok: C (ii) és (iv)

(ii) - egy meghatározott időszakon vagy kulturális területen belül jelentős mértékben hatott az építészet / a technológia / a műemlékek / a várostervezés / a tájalakítás fejlődésére

(iv) - egy építészeti stílus / együttes / technológia, vagy az emberiség történelme egy vagy több korszakát tükröző táj kiemelkedő példája

A Duna által kettészelt, a folyón átívelő karcsú hidak sorával összekötött, hegyes-völgyes és síkvidéki oldalra osztott Budapest, ez a kétmilliós, nyüzsgő nagyváros, egyedi panorámával bír. És már nemcsak mi, magyarok értünk egyet abban, hogy hazánk fővárosa az egyik legszebb fekvésű város a világon: az UNESCO Világörökség Bizottsága 1987-ben világörökségi ranggal ismerte el, hogy Budapest egyike a világ kiemelkedően szép urbanisztikai együtteseinek. Kiemelték továbbá, hogy a budapesti Duna-part jól szemlélteti a magyar főváros történetének különböző időszakait és a város határain túl is jelentős hatással volt az egyes korok építészetére.

A világörökséggé nyilvánított mintegy 60 hektárnyi terület a Margit hídtól a Szabadság hídig terjed. A budai oldalon magában foglalja a Budai Várnegyed épületegyüttesét a középkori szerkezetét máig őrző polgári városrészsel, a turisták által leggyakrabban látogatott Mátyás templommal és Halászbástyával, valamint az 1247 óta folyamatosan bővített-szépített Budavári Palotával. A világörökség részét alkotó városképhez tartozik a Gellérthegy a Citadellával és a Szabadság-szoborral, a hegy lábánál álló közkedvelt Gellért fürdő, a Duna és a Várhegy között elterülő Víziváros barokk templomaival és jellegzetes török kori fürdőivel.

A Buda nevű település egyidős a honfoglalással, ám csak IV. Béla király (1235-1270) uralkodása idején, a tatárjárást követően indult fejlődésnek. Mivel IV. Béla felismerte, hogy a tatárok a hegyre épült erődítményeket nem tudták elfoglalni, országszerte várakat építtetett – így épült meg 1241 után Buda várának első épülete. Uralkodása alatt többek között németek, zsidók, olaszok és franciák találtak otthont a Budai Várnegyedben, akik magukkal hozták kultúrájukat is, ami nyilvánvalóan befolyásolta a város művészetének és kézművességének fejlődését. Az udvar az Anjouk idején, 1347-ben költözött Budára, ekkor kezdték meg a vár palotává bővítését gótikus stílusban – és ekkor vált Buda az ország székhelyévé. Mátyás király uralkodása alatt a Budai Várkastélyt reneszánsz stílusban építették át és Európa egyik leggyönyörűbb rezidenciájaként tartották számon.

Buda – mint a muzulmánok közép-kelet-európai székhelye – a török hódoltság idején is megtartotta vezető városi szerepét Magyarországon; templomait ebben az időben mecsetté építették át. 1686-ban, csaknem másfél évszázados török uralom után szabadult fel a város, ám a három hónapig tartó ostrom jelentős károkat okozott várban és városban egyaránt. Az újjáépítés a középkori romok felhasználásával már a barokk jegyében indult meg. Mai arculatát a Budavári Palota és a Várnegyed végül Buda, Óbuda és Pest 1873-ban történt

egyesítése után, a millenniumi építkezések során nyerte el. A II. világháború alatt ugyan a Várhegy súlyos károkat szenvedett, de a romok eltakarítása, a régészeti feltárás, valamint a középkori és későbbi maradványok helyreállítása hamarosan megkezdődött.

A Vár legtöbb lakó- és középülete ma műemlék. A Várnegyed központjában áll a főváros egyik legismertebb épülete, a Nagyboldogasszony – ismertebb nevén Mátyás – templom, amely nevezetes események színhelye volt: több magyar királyt is itt koronáztak meg, a templomot kibővítő Mátyás király pedig itt tartotta esküvőjét. Később barokk, majd a 19. század végén neogót stílusban építették át. A középkori várfalakon 1903-ban épült meg a neoromán Halászbástya, mely a mögötte álló Mátyás templommal együtt a város egyik szimbóluma.

A Budavári Palota az ország egyik legjelentősebb kulturális központja: épületei adnak otthont a középkori vár-részeket magába foglaló Budapesti Történeti Múzeumnak, az Országos Széchényi Könyvtárnak, a Magyar Nemzeti Galériának és a Ludwig Múzeumnak. Az ország első kőszínháza, a Várszínház is az épületegyütteshez tartozik.

A pesti oldalon a Duna-parti sáv jelenti a világörökségi területet. Ennek legmarkánsabb épülete a Halászbástyával szemben álló Parlament Steindl Imre által megálmodott, impozáns neogót épülete, amely mintegy a Dunából emelkedik ki – és bátran állíthatjuk, a világ egyik legszebb parlamentje. Szintén különleges értéket képvisel a Roosevelt téren a Magyar Tudományos Akadémia neoreneszánsz székháza, valamint a szomszédságában álló – és ma már szállodaként üzemelő – Gresham palota, a magyarországi szecesszió egyik műremeke. A pesti Duna-parton továbbhaladva a Vigadót, mint a magyar romantikus építészet egyik jelképét kell még kiemelni.

A Budát és Pestet összekötő, kecses hidak is fontos elemei a város panorámájának, közülük négy része a világörökségnek: Margit híd, Lánchíd (a Dunán megépített első kőhíd), Erzsébet híd és Szabadság híd.

2002-ben – az „első” világörökségi terület kiterjesztéseként – a világörökség részévé vált a 19. századi városfejlesztés egyik legkiemelkedőbb, komplex alkotása, a csaknem 2,5 km hosszú Andrassy út és történelmi környezete is. Az 1872-ben megkezdett és 1885-ben ünnepélyesen átadott sugárút a Budapestből világvárost alkotó korszak eklektikus építészeti csúcspontja, a 19. század második fele építészeti stílusainak galériája. A neoreneszánsz stílus dominál, de találunk neo-barokk, klasszicista, szecessziós és romantikus épületeket is. Az Andrassy út jelenti az összeköttetést a dinamikus belváros és a Városliget zöldje között, amit hármas tagolásával is nagyon jól érzékeltet: bérpalotákkal, széles belvárosi főútként indul, majd fokozatosan tágul, lazul, zöldül, és villákkal szegélyezett fasorrá terebélyesedve torkollik a Hősök terébe és a Városligetbe. A Hősök tere tekintélyes építményei – Millenniumi emlékmű, Szépművészeti Múzeum, Múcsarnok – szintén a világörökség részét képezik. Az Andrassy út nevezetessége továbbá a Millenniumi Földalatti Vasút is, a kontinens első, a világ második földalattija.

2. Hollókő ófalu és táji környezete

1987 / Kulturális kategória

Kritérium: C (v)

(v) - egy vagy több kultúrát képviselő, hagyományos emberi letelepedés vagy területfoglalás kiemelkedő példája

A Cserhát dombjai között bújik meg egy nem egészen 400 lelket számláló kis palóc falu, amelynek fehérre meszelt, fafaragással díszített házait, zsindeletetős templomát nehezen felejtí el az, aki arra járt. Hollókő a 17-18. századi, hagyományos településforma és építészet, a 20. századi mezőgazdasági forradalmat megelőző falusi élet páratlan példája, amelyet sikerült eredeti állapotában megőrizni – méltán érdemelte ki, hogy 1987-ben felvételt nyerjen a Világörökségi Listára.

Hollókő története a 13. századig nyúlik vissza – a Kacsics nemzetség tagjai a tatárjárás után építették fel a Szár-hegyen a várat. A sziklára épített erődítményhez egy réges-régi legenda fűződik, amely a település nevére is magyarázatot ad. Történt egyszer, hogy bizonyos Kacsics András elrabolta a szomszédos földesúr szépséges asszonyát, s épülő várába zárta. Az asszony dajkája azonban, aki a legenda szerint boszorkány volt, szövetkezett az ördöggel, és rávette őt, hogy fiai változzanak hollóvá, és az asszonyt körülvevő erődítményt körül kőre lebontva szabadítsák ki őt. Az ördögfiak így is tettek, és a lebontott kövekből egy közeli bazaltsziklán új várat raktak. Ez lett aztán Hollókő vára.

Mivel a korabeli oklevelek jobbára csak a várat említik, a középkori faluról (amely feltehetőleg nem a mai település helyén állt) pusztán az a tény ismert, hogy már a 14. század első felében egyházas hely volt. A török hódoltság idején sok más településhez hasonlóan Hollókő is elnéptelenedett: 1715-ben mindössze három adóköteles háztartásról szólnak a vármegyei összeírások. Újratelepítése viszont viszonylag gyorsan megtörténhetett, hiszen 1720-ban már nemes községként szerepelt a nyilvántartásban (ez azt jelentette, hogy lakói mentesültek az adófizetés kötelezettsége alól). A környék kedvezőtlen termőhelyi adottságai miatt hosszú időre megrekedt a település fejlődése.

A településen többször pusztított tűzvész, mivel a házakat fából építették, alapozás nélkül, és könnyen gyulladó zsúptetővel fedték, a szabad tűzhelyek felett pedig kémény helyett csak füstlyukakon szellőztettek. Az 1909-es nagy tűzvész jelentette a fordulópontot: az immár vályogfalú házakat kőalapra emelték, és szarufás tetőszerkezettel, cseréppel fedték, megőrizve eredeti formájukat. A századelő hangulatát és az ősi palóc népi építészeti stílust egyaránt magán viselő Ófalu 1911-re nyerte el mai arculatát.

A település közepén elhelyezkedő műemlékcsoport több mint 60 védett épületet foglal magában. A falu központjában, a domb tetején kialakított „szigeten” áll a fatornyos, zsindelettel fedett, 1889-ben közadakozásból épített római katolikus templom. Hollókő a régiót jellemző, egyutcás falu, amelynek alapstruktúráját a központi útra merőlegesen, keskeny szalagtelkeken elhelyezkedő házak kettős vonala jelenti. A palóc településeken a nagycsaládok szokás szerint egyetlen telekre építkeztek, és a család létszámának növekedésével az utcára néző első ház mögött egyszerűen egy újat emeltek. Külön érdekesség, hogy a terep morfológiai adottságaihoz is igazodtak: az utca hegy felőli oldalán az utca felőli, míg a másik oldalon az udvar felőli rész alatt alakították ki a pincét.

Az Ófalu házai többnyire földszintes, csonkakontyolt nyeregtetős parasztházak, amelyek homlokfalát az utca és az udvar felől is áttört faragással díszített faoszlopos, deszkaoromzatú tornácok („ámbitusok”) szegélyezik. Egységes megjelenésük ellenére azonban nincs közöttük két egyforma. A hagyományos palóc házak többnyire három helyiségből állnak: a tornácról

közvetlenül a pitvarba, azaz a konyhába lépett az érkező, ahonnan az utcafront felé a tisztaszoba nyílt, amelyet a ház ura lakott családjával, hátrafelé pedig a gabona tárolására szolgáló (élés)kamra, amely az idősek hálólhelyeül is szolgált.

A falu palóc lakói jellegzetes nyelvjárásuk mellett a hollókői hagyományok túlnyomó részét ma is gyakorolják. Ünnepi alkalmakkor (a falu számára legfontosabb a húsvéti ünnepek sorozata) ismét felöltik kézzel szőtt és hímzett népviseletüket, amelyek hűen tükrözik viselőjük családi állapotát és az alkalom fontosságát. A tradicionális női öltözködés a tarka színű, térdet alig takaró szoknya; alatta munkához általában csak kettő, nagyobb ünnepeken viszont a lányok akár 10-15 alsószoknyát is viseltek (az asszonyoknak csak 6-8 szoknya illett). A felsőszoknya elé hímzett, fekete kötényt (szakácska) kötöttek. A fehér vászon ingváll fölé színes – az ünnepi viselethez gazdagon hímzett – mellényt öltöttek, de a palóc lányok és asszonyok legszembetűnőbb ékessége a színes szalagokkal, gyöngybefűzéssel készített főköttő, és a többsoros, apró virágokkal díszített gyöngy (kaláris) volt.

A Hollókő fölé magasodó várat, amelynek ötszögletű öregtornya a hegyről vigyázza a települést, a 13. században „castrum Hollokew”-ként említik először. A terület a 12. századtól a Kacsics nemzetség ősi birtoka volt. Leszármazottaik azonban a felvidéki kiskirály Csák Máté híveivé váltak, ezért Károly Róbert elkobozta birtokaikat és a várat a településsel együtt 1313-ban Szécsényi Tamásnak adományozta. A Vár 1552-ben török kézre került és csak 1683-ban szabadult. A 17. század elején végleg elvesztette funkcióját, nagyrészt elbontották és köveit építőanyagnak elhordták. 1996-ig megtörtént a helyreállítása, így ismét megnyitotta kapuit a látogatók előtt.

Hollókő mindmáig élő, lakott település, amelynek hagyományörző lakói az épületek egy részét jelenleg is rendeltetésszerűen használják. Közös feladatunk, hogy – mint legértékesebb kulturális kincseink egyikét – a falu eredetiségét, hitelességét a jövő számára is megőrizzük.

3. Az Aggteleki-karszt és a Szlovák-karszt barlangjai

1995 / Természeti kategória

Kritérium: N (i)

(i) - egy fontos, nagy földtörténeli korszak megtestesítője, beleértve földünk kialakulásának és fejlődésének geológiai folyamatait

Az Aggteleki Nemzeti Park hazánk nemzeti parkjai közül az egyetlen, amelyet elsősorban nem az élővilág védelme, hanem az élettelen természeti értékek – a táj jellegzetes arculatának, a felszíni (víznyelők, sziklaalakzatok, töbrök, szurdokvölgyek, források, tavak, természetes vízfolyások) és kiemelten a felszín alatti karsztjelenségek (barlangok, barlangrendszerek) együttesének megőrzése érdekében hoztak létre 1985-ben. A védett terület szinte teljes egészében karsztosodott térszíneket foglal magába; s az Aggteleki-karszt földrajzi egységén, azaz a hajdani Gömör-Tornai-karsztvidék ma Magyarországhoz tartozó részén túlmenően kiterjed az ehhez Dél-Kelet felől csatlakozó Rudabánya-Szalonnai-hegység jelentős részére is. Északon kapcsolódik a Gömör-Tornai-karszt szlovákiai területéhez, azaz a vele földrajzilag és hidrológiailag is összefüggő Szlovák-karszthoz.

Az Aggteleki-karszt és a Szlovák-karszt teljes területén több mint 700 változatos képződésű barlang ismert. A magyarországi részen nyilvántartott mintegy 262 barlang közül 23 fokozott

védelem alatt áll, további 60 pedig kiemelt jelentőséggel bír. A karsztvidék felszín alatti világának változatossága az egyes területrészek eltérő földtani felépítésének köszönhető. Ennek következtében a pliocén kor eleje óta tartó, mintegy 5 millió évet átfogó karsztosodási fázis során különféle kialakulás-módú, jellegű és a fejlődés különböző stádiumaiban lévő barlangok jöttek itt létre.

A mintegy 220-240 millió éves középtriász korú mészkőben kialakult barlangok méretüket, formájukat és ökológiai állapotukat tekintve is sokszínűek. Legtöbb közülük folyóvizes eredetű, amelyeket a mészkőterület peremén fekvő víznyelőkön át mélybe jutó vízfolyások oldó és koptató hatása alakított ki. E járatokon kívül találunk még itt a beszivárgó vizek oldásával kialakult zsombolyokat (függőleges aknabarlangokat), valamint a mélyből feltörő meleg és langyos vizek által formázott barlangokat is. A barlangokat a csepegő vizek mésztartalmának kicsapódásával keletkezett, különböző alakú, méretű és színű álló- és függőcseppkövek, zászlók, lefolyások és egyéb cseppkőformák mellett barlangi gyöngyök, borsókőféleségek és kalcitlemezek díszítik.

Azt, hogy mindezen értékek nem csak hazánk számára, de nemzetközi szinten is kiemelkedő jelentőségűek, immár a világ egyik legrangosabb elismerése tanúsítja: a Világörökség Bizottság 1995-ben az Aggteleki-karszt és a Szlovák-karszt barlangjait – a magyar és a szlovák állam közös felterjesztésére – rendkívüli változatosságuk, komplexitásuk és viszonylagos érintetlenségük alapján a Világörökség részévé nyilvánította. E barlangok egyetemes értékét az adja, hogy ezen a viszonylag kis területen a mérsékelt övi középhegységi karsztosodásra jellemző minden barlangtípus megtalálható, amelyhez változatos formakincs és különleges ásványvilág tartozik.

A karsztvidék leghíresebb barlangja a Baradla-Domica barlangrendszer, amelynek eddig feltárt összhosszúsága 25 km – ezáltal Magyarország leghosszabb barlangja és a mérsékelt égöv leghosszabb aktív patakos cseppkőbarlangja (a magyarországi szakasz Baradla-barlang, a Szlovákiában fekvő 5,6 km-es rész Domica-barlang néven ismert). A karsztvidék további nevezetes barlangjai: a Földváry- és Rákóczi-barlang az Esztramoson, a légúti megbetegedésben szenvedők gyógyítására alkalmas Béke-barlang, a Vecsembükki-zsomboly, amely hazánk második legmélyebb barlangja, a hidrológiai jelentőségű Vass Imre-barlang, a karsztvidék egyik legmelegebb vizű forrását adó Kossuth-barlang és a Meteor-barlang, amely az Aggteleki-karszt második legnagyobb csarnokát, a rendkívül cseppkődíszes Titánok csarnokát rejt.

A Baradla-barlangot az 1549-ben Baselben G. Wernher által megjelentetett írás említi először, majd Bél Mátyás 1742-ben Bécsben kiadott tanulmánya. Az első részletesebb leírás 1781-ben jelent meg róla a bécsi Ungarisches Magazin-ban, német nyelven. 1794-ben Sartory József készítette el az első felmérést (ez a rajz a világ első, mérnök által készített barlangtérképe), Farkas János pedig az első átfogó leírást. Az első nyomtatásban is megjelent térkép 1807-ből Raisz Keresztélynek köszönhető.

A barlangok jelentőségét élővilága, őslénytani, régészeti leletei növelik, s természetesen nem szabad figyelmen kívül hagynunk azok kultúrtörténeti szerepét sem. A régészeti feltárások során talált számtalan lelet bizonyítja, hogy a barlangok némelyikét már az őskor embere is ismerte, sőt, lakhelyül használta. A több ezer lelet túlnyomórészt a csiszolt kőkorból, azaz 6000-7000 évvel ezelőttről származik – közöttük kőből és állati csontokból készített

használati eszközök, illetve az ún. bükki kultúrához tartozó vonaldíszes cserépedények. De találtak számos leletet a korai vaskorból is (aranyékszerek, harci felszerelés).

Az Aggteleki-karszt és a Szlovák-karszt barlangjai egyedülálló ökoszisztémát alkotnak. A védelem alatt álló felszín alatti világ több mint 500 barlanglakó és barlangkedvelő állatfaj számára nyújt életteret. Néhány faj teljesen endemikus, azaz csak itt fordul elő, vagy elsőként innen került leírásra. A 28 európai denevérfaj közül 21-et regisztráltak itt, melyek közül kettő szerepel a veszélyeztetett fajok listáján. A barlangrendszeren keresztül folyó, földalatti vizeket és forrásokat benépesítő halak között is található néhány ritka és védett faj. A páradús környezet ideális élőhely az olyan kételtűek számára, mint a tűzszalamandra.

A világörökségi cím jelentőségét fokozza, hogy az Aggteleki-karszt barlangjai hazánk első és eddig egyetlen természeti értéke, amely a Világörökségi Listára került, s az is, hogy ezt megelőzően csak két barlang (jelenleg összesen négy) nyerte el természeti értékére való tekintettel e címet. A legtöbb barlangot ugyanis kultúrtörténeti értékei miatt – ősemberi leletek, falfestmények, vallási emlékek – nyilvánították a világörökség részévé. Az elismerés azonban nemcsak dicsőség, de felelősség is, hiszen a cím megtartásának feltétele a természetes állapot megőrzése – és ezt úgy kell megoldani, hogy közben a barlangok minél szélesebb körben történő megismertetését is biztosítani lehessen.

4. Az Ezeréves Pannonhalmi Bencés Főapátság és természeti környezete

1996 / Kulturális kategória

Kritériumok: C (iv) és (vi)

(iv) - egy építészeti stílus / együttes / technológia, vagy az emberiség történelme egy vagy több korszakát tükröző táj kiemelkedő példája;

(vi) - kapcsolódik kivételes, egyetemes jelentőségű eseményekhez vagy élő hagyományokhoz, ideákhoz vagy meggyőződésekhez, művészeti vagy irodalmi művekhez

A Pannonhalmi Szent Benedek Rendi Főapátság épületegyüttese szelíden magasodik a természeti értékekben gazdag Pannon táj fölé. A valamikori „Pannónia szent hegyének” (Mons Sacer Pannoniae) monostora és a benne élő szerzetesközösség egyidős a magyar államisággal: a Kisalföldből kiemelkedő, 282 m magas hegy tetején álló és a tájegységet uraló Főapátság történelmi épületegyüttese egy évezred építészettörténeti stílusjegyeit viseli magán, és az itt élő bencés szerzetesek is olyan lelki és szellemi örökség hordozói, amely mai világunknak különös jelentőségű értéke. A pannonhalmi Bencés Főapátság mind építészeti struktúrájában, mind eszmevilágában az évezredes, folyamatos használat alatt fejlődött, a még ma is aktív keresztény monostorok egyik egyedülálló példája – ezt ismerte el az UNESCO Világörökség Bizottsága az 1996-ban (az Apátság alapításának 1000. évfordulóján) odaítélt világörökségi címmel.

A helyi hagyomány szerint itt született Tours püspöke, Szent Márton, akinek tiszteletére Géza fejedelem 996-ban az első magyar bencés monostort alapította. Meghívására a nyugati szerzetesség megalapítója, Szent Benedek követői érkeztek ide cseh s német földről, valamint Itáliából. A monostort röviddel később fia, Szent István (1000-1038) látta el birtokokkal és privilégiumokkal. Az általa 1002-ben kiállított kiváltságlevél az adományok mellett első királyunk azon felszólítását is rögzítette, hogy a bencések naponta imádkozzanak „pro stabilitate regni nostri”, azaz az ország fennmaradásáért, sértetlenségéért – a szerzetesek mind

a mai napig eleget tesznek első királyunk óhajának. Szent István építtette az apátság első, tekintélyes méretű templomát, amelynek főhajója a mai templom főhajójával azonos szélességű volt – ezt bizonyítja a régészeti kutatás során 1995-ben feltárt félköríves nyugati zárófal.

A 11. századi, első épület azonban egy tűzvészben elpusztult és a 12. századi épület jelentős méretű maradványai is csak a mai templom falaiban találhatók meg. A ma látható háromhajós, koragótikus templomot 1225-ben szenteltette fel építője, Uros apát. A templombelsőben a magyarországi koragótikus építészet legszebb hagyományai ötvöződnek a felső-rajnai és bambergi párhuzamokat mutató kőfaragói stílussal és a gótikus építészet északfrancia műhelyeinek formakincsével.

Mátyás király (1458-1490) uralkodása idején épült a későgót mai kerengő, a Szent Benedek kápolna és a templom mindhárom szentélyének boltozata – valamennyi a magyar későgótika kiemelkedő alkotása. A Magyar Bencés Kongregációt megszervező Tolnai Máté főapát (1500-1535) idejét a Szűz Mária kápolna kapuzata és a templom „új” északi kapuja idézi, mindkettő a provinciális reneszánsz épületplasztika szép emléke. A 150 éves török megszállás során többször kellett a szerzetesközösségnek hosszabb-rövidebb időre elmenekülnie, és nem egyszer kérdéses volt az Apátság fennmaradása is. A romos monostorban Pálffy Mátyás főapát (1638-1646) kezdett új életet tíz szerzetessel.

A török hódoltság után a 18. században Sajghó Benedek főapát (1722-1768) építtette fel a monostor ma is álló barokk épületeit, a kolostor jelenlegi kiszolgáló és lakóhelyiségeinek nagy részét – a keleti és nyugati szárny cellasorát, a vendéglakosztályt, a főapáti lakosztályt és az ebédlőtermet, amelyek közül művészettörténeti szempontból ez utóbbi érdemli a legnagyobb figyelmet. A hármass halom déli nyúlványán a 18. század elején épült fel a Boldogasszony kápolna is.

II. József király 1786-ban – a többi bencés kolostorral együtt – feloszlatta, majd I. Ferenc király 1802-ben visszaállította a rendet, és a középiskolai oktatás feladatával bízta meg a bencéseket. Ily módon intézményesítették azt, amit a szerzetesek mindig is feladatuknak tekintettek és a feljegyzések szerint alapításuk óta gyakoroltak is. Ekkor, a 19. század elején épült a négyszintes, klasszicista teremkönyvtár és a templomtorony, s ekkor telepítették a hegy keleti lejtőjén a ma is virágzó arborétumot, ahol közel 400 növényfajt gondoznak. 1896-ban a magyar honfoglalás ezer éves évfordulójára megépült a Millenniumi emlékmű.

A II. világháború alatt az épületegyüttes gimnáziummal és olaszos jellegű diákotthonnal bővült. Ott, ahol ezer éve az első magyar iskolát említik a feljegyzések, a gimnáziumban ma 350 diák tanul.

A pannonthalmi Főapátság hazánkban jelenleg a bencés hagyományokat követő, klasszikus monostorelrendezés egyetlen épen maradt példája. A templom déli oldalán épült a kerengő, amely körül a monostor élete zajlott. Ezt a két épületrészt köti össze a templom déli főkapuja, a különleges szépségű „Porta speciosa”. A templom „szép kapuja” tehát nem a külső térbe, hanem a kerengő felé nyílik – ez azt bizonyítja, hogy a templomot elsősorban a szerzetesek és nem a zarándokok számára építették. A kerengő melletti keleti épületszárnyban lehetett a káptalanterem, a déli oldalon volt a refectorium (ebédlőterem), emellett pedig a melegedőszoba (mivel a középkori monostorokban nem fűtötték a lakószobákat). A nyugati

szárnyban műhelyek és írószobák (scriptorium) kaptak helyet, a hálókahelyiségek pedig az emeleten helyezkedtek el.

A Főapátság művészeti és tudományos gyűjteményei még tovább emelik értékét. Könyvtára több mint 360 ezer kötetel ma a világ legnagyobb bencés gyűjteménye. A Főapátsági Levéltár csak a török megszállás előtti időkből mintegy 2500 oklevelet őriz, leghíresebb darabja a legrégibb magyar (és egyben finnugor) írásos nyelvemlék, a Tihanyi Apátság 1055-ös alapító oklevele. A monostor képtára, metszettára, numizmatikai gyűjteménye, régiségtára és kincstára szintén jelentős értékeket őriz.

A pannonhalmi bencések 1996-ban az alapítás ezredik évfordulóját megünnepeelve – ez alkalommal II. János Pál pápát is vendégül láthatták –, szellemiekben és lelkiekben megújulva kezdték meg az Apátság történetének második ezer évét.

5. Hortobágyi Nemzeti Park – a Puszta

1999 / Kulturális kategória, kultúrtáj

Kritériumok: C (iv) és (v)

(iv) - egy építészeti stílus / együttes / technológia, vagy az emberiség történelme egy vagy több korszakát tükröző táj kiemelkedő példája

(v) - egy vagy több kultúrát képviselő, hagyományos emberi letelepedés vagy területfoglalás kiemelkedő példája

„... fáj a szívem a szép Hortobágyért, amelyik úgy szép ahogy van. – még itt van, s nem hiszem, hogy egy-kettőre meg lehessen változtatni. – de míg itt van, mindenki zárandokoljon el s nézze meg – ezt a hatalmas kertet, a magyarságnak ezt a nemzeti kincsét – mert ennél rendkívülibb nincs ebben az országban semmi látnivaló.” – írta Móricz Zsigmond. Hozzá hasonlóan sok más költő, író vallott a Hortobágy szépségéről, egyedüliségéről. A végletek világa, ahol fölsejlik nomád eleink élete, kapcsolata a csodálatos, de a megélhetéshez szükséges javakat szűken mérő természettel, tehát mindazzal, ami a Hortobágyot „magyar sorsszimbólummá” emelte. A Hortobágy évezredek tárgyi örökségét, szellemi kincseit őrizte meg. Természeti gazdagsága, tájképi szépsége – a délibáb fénytüneménye, az augusztusi éjszaka csillagkupolája, a lenyugvó nap földet érő vörös korongja, a forgószelek, pusztai viharok, az évszakok színváltozása, a vágató ménes – és néprajzi hagyományai együttesen emelik féltve őrzött nemzeti kincseink közé. A pusztá csodálatos élővilágáról, vízimadarak millióiról, a hagyományos pásztorkodásról, a pusztai élethez kapcsolódó mesterségek változatos továbbéléséről, azaz a természet és az ember harmonikus kapcsolatáról vált ismertté.

A Hortobágyi Nemzeti Park hazánk első és máig is legnagyobb kiterjedésű nemzeti parkja. 1967. decemberében a Pro Natura akció keretében 22 világhírű tudós – köztük Nobel-díjasok – memorandumban kérte a magyar kormányt, hogy a Hortobágy egyedülálló természeti és kultúrtörténeti értékeit nemzeti park formájában őrizze meg. Ennek eredményeként, hosszú előkészítő munka után 1973-ban jött létre 52 ezer hektáros területtel a Hortobágyi Nemzeti Park; a folyamatos bővítések révén ma már 82 ezer hektár védett területet foglal magába. A Nemzeti Park kezdetektől fogva jelentős nemzetközi elismerést élvezett: Bioszféra Rezervátummá nyilvánították, később felvételt nyert a nemzetközileg is elismert vízimadár élőhelyek sorába (Ramsari Egyezmény), 1999-ben pedig – legnagyobb elismerésként – az

UNESCO Világörökség Bizottsága a világörökség részévé nyilvánította. A Bizottság értékelése szerint a magyar Puszta a több évezrede folyó tradicionális földhasználat máig fennmaradt kiemelkedő példája, amely ember és természet tartós és harmonikus együttélését bizonyítja.

A Hortobágyon keresztül utazó avatatlan látogatónak a végeláthatatlan füves pusztát láttán az az első benyomása, hogy talán nincs itt semmi, csak a végtelen horizont. A tekintetet is csak ritkán akasztja meg egy gémeskút, csárda vagy tanya, kisebb fa- vagy bokorcsoport. A kiaszott szikes pusztát látván nehéz elhinni, hogy e táj arculatát döntően a vizek formálták. A Hortobágy sekély mélyedéseinek nagy része a jégkorszak végétől a 19. század közepéig a Tisza és a Berettyó szabad árterülete volt, amelyek vize gyakran öntötte el a területet, hordalékával termékeny talajtakarót biztosítva. Néhány helyen a víz akár egész éven át megmaradt, vizenyős területeket, tocsogókat, mocsárrendszereket létrehozva. Honfoglaló őseink nagy kiterjedésű mocsarakkal, szikesekkel, rétekkel tarkított tájat találtak itt.

Az ember jelenléte e térségben már a fiatalabb kőkorszakban is bizonyítható: elsősorban a réz- és bronzkor folyamán emelték a (köznyelv által kunhalmoknak nevezett) kurgánok nagy részét. A kurgánok tájképi, régészeti, botanikai, zoológiai és kultúrtörténeti szempontból kiemelkedően fontos mesterséges eredetű képződmények – lakódombok, sírhalmok, őrhalmok és határhalmok. Méretük változó: átmérőjük 20-90 méter, relatív magasságuk 0,5-12 méter. Alaprajzuk többnyire a körhöz közelítő ovális.

A középkorban a falvak kialakítása jelentette e tájon az ember legmarkánsabb tájképi beavatkozását – erről ma már csak néhány templomrom tanúskodik. Az Alföldön keresztülvezető fontos kereskedelmi útvonalak (mint például az erdélyi sóbányák kincsét szállító „sót”) mentén 10-12 kilométerenként épültek fel – többségében a 17. században – az utazókat kiszolgáló csárdák, valamint a vízborítás időszakában a közlekedést megkönnyítő hidak. Ezek egyik legismertebb példája az 1827-ben megépített Kilenclyukú-híd, amely a Hortobágy egyik szimbólumává is vált. Szintén a magyar puszták szimbólumaként ismeretesek az eredetileg az állatok itatására szolgáló gémeskutak.

A Puszta életében a legjelentősebb változást az 1846-os év hozta: megkezdődött a Tisza szabályozása. Ezt követően a kanyarulatától megfosztott, gátak közé kényszerített folyó egyrészt nem öntötte el többé termékeny iszapjával a Hortobágy laposait, másrészt pedig nem táplálhatta közvetlenül a holtágak és távolabbi területek mocsárvilágát sem. Ez a szikesek kiterjedéséhez vezetett. E gondon az 50-es évektől ismételt beavatkozással igyekeznek segíteni: a Hortobágyot csatornákkal hálózta be.

A táj területének döntő hányadát ma természetes élőhelyek – sziki gyepek és sziki legelők, löszpuszták, ártéri erdők és ligetek – képezik, valamint egy mocsarokból, tavakból és holtágakból álló „vízország”. A mozaikos talajviszonyoknak köszönhetően változatos és gazdag a táj növény- és állatvilága. A területnek viszonylag kisebb hányadát borítják mesterséges vizes élőhelyek (a halastavak összterülete 6 ezer hektár), ezek mégis nagy jelentőségűek, mivel együttesen a világ egyik legnagyobb mesterséges halastórendszerét alkotják.

Ha a Hortobágy állatvilágáról esik szó, először talán mindenkinek a szilaj állattenyésztéssel meghonosodó szürke marha és rackajuh, valamint a mangalica sertés és a nóniusz ló jut az eszébe. A Hortobágy azonban nemzetközileg is kiemelt fontosságát sajátos madárvilágának

köszönheti. A mocsarak és halastavak a madarak fészkelésének és vonulásának európai jelentőségű helyszínei: eddig 342 madárfaj előfordulását regisztrálták itt, amelyek közül ezidőtájt 152 fészkel is a Nemzeti Parkban. A Magyarországon átvonuló darvak 95 %-a a Hortobágyon megpihenve repül tovább, az eddig megfigyelt legnagyobb éjszakázó darutömeg több mint 80 ezer madarat számlált. A daru- és vadlúdvonulás az itteni madárvilág életének egyik legszebb, nemzetközi hírű látványossága. Ez az élettere Közép-Európa legnagyobb kanalasgém-állományának és számos más gémfajnak, a batlának és kárókatónának, valamint igen fontos költő- és vonulóhelye számos énekesmadárfajnak.

6. Pécsi ókeresztény sírkamrák

2000 / Kulturális kategória

Kritériumok: C (iii) és (iv)

(iii) – egy élő vagy már letűnt civilizáció egyedi (de legalábbis kivételes) megtestesítője

(iv) - egy építészeti stílus / együttes / technológia, vagy az emberiség történelme egy vagy több korszakát tükröző táj kiemelkedő példája

A rómaiak a mai Pécs helyén a Kr. u. 2. század elején alapították Sopianae-t, a 4. századra virágzó tartományi székhellyé és a kereszténység egyik jelentős központjává fejlődött várost. Sopianae temetőjében a város ókeresztény gyülekezete a Kr. u. 4. században egyszerű templomokat és kápolnákat, „emeletes” sírkamrákat emelt, amelyek körül kisebb-nagyobb sírcsoportokba rendezett téglá-, és kősírokba temetkeztek. Az ókeresztény temető a legjelentősebb provinciális későrómai temetők egyike, változatos épületegyüttesével és gazdag falfestményeivel az észak- és nyugat-római provinciák kora keresztény temetkezési művészetének és építészetének egyedülálló tanúja, amely hűen mutatja be egy máig ható és napjainkig élő kultúra és civilizáció gyökereit – az UNESCO Világörökség Bizottsága 2000-ben ezt világörökségi címmel ismerte el.

A sopianaei ókeresztény épületek Pécs belvárosa alatt viszonylag kis területen, kivételesen nagy számban maradtak fenn. Egyes források már a 18. század elején is említést tesznek római kori leletekről, a tudományos feltárás azonban csak a Péter-Pál sírkamra 1782-es felfedezésével indult meg. Mára már húsznál is több sírkamrát ismerünk és számuk az utóbbi évek intenzív régészeti feltárásainak köszönhetően egyre nő. Vannak köztük egyszerű, kisméretű dongaboltozatos sírkamrák és falfestményekkel díszítettek is, de találunk több sír számára épült gyülekezeti sírkamrát, és egy Krisztus monogrammal és falfestményekkel díszített ikersírt is. Többnyire a földfelszín alatt épített sírkamrák fölé emelték a kápolnákat, így a kétszintes építmények kettős feladatot láttak el: egyszerre szolgáltak temetkezési helyként és szertartások céljára.

A sírkamrák azonban annak ellenére, hogy a föld alatt épültek, sosem voltak katakombák – hiszen nagyrészt a 4. században épültek, amikor a kereszténység hosszú üldöztetés, küzdelem és illegalitás után végleg gyökeret vert Európában. Ettől kezdve a későbbi politikai, szociális, kulturális viszonyok, valamint művészeti és építészeti ízlés egyik meghatározó tényezője lett. Ekkor alakult ki a templom, mint építészeti egység alapformája, az egyszerű, egyhajós keletre tájolt templomtípus és a későbbi bazilikák alaptípusa, a mártír sírja felett épült egy vagy több hajós szentély és gyülekezeti hely is, amelynek a Duna vidéki provinciákban az egyik legkorábbi példája a sopianaei Ókeresztény mauzóleum. Építészetiileg azért is páratlanok a

pécsi ókeresztény épületek, mert megőriztek egy, az ókorban még ritka építészeti formát, a vertikálisan tagolt sírkamra-kápolna építészeti egységet.

A nagyrészt helyreállított és látogatható, részben földalatti, részben a föld felszínén épült építmények megőrizték számunkra a későrómai temető hangulatát. A falképeken keresztül nem csak a késő római kori kereszténység eszmeiségéhez kerülhetünk közel, hanem láthatjuk azt is, hogy az új vallás nem sokkal elterjedése után milyen páratlan művészeti alkotásokat hozott létre. A freskók a korai keresztény provinciális művészet itáliai mintaképek alapján készült hiteles alkotásai, amelyek egyszerre tükrözik a kor egyetemes gondolatvilágát és tartalmazznak helyi, egyedi elemeket is. Az ókereszténység legáltalánosabban használt szimbóluma, a Krisztus monogram kedvelt díszítőelem a sopianaei sírkamrákban. Emellett olyan bibliai jelenetek, mint a bűnbeesés, az oroszlánok vermébe vetett Dániel próféta, Szűz Mária és a gyermek Jézus, Jónás és a Háromkirályok látogatása elevenednek meg a falfestményeken. A gazdag növényi és állati ornamentika – galambok, pávák, a kancsó és pohár és a paradicsomkert szimbolizáló geometrikus díszítések – a sopianaei freskók gyakori motívumai.

1975-ben, a Szent István tér átalakításakor került felszínre a 4. század végén épült Ókeresztény mauzóleum, egy nagyméretű, egyhajós, keletre tájolt kápolna. Alatta egy tőle szerkezetileg független, vele egyidőben épített, kisebb méretű sírkamra található. Az épületegyüttest feltehetőleg egy fontos személy tiszteletére emelték, akinek 3. századi fehér márvány szarkofágja a sírkamra déli oldalán áll.

Az I. számú – Péter-Pál – dongaboltozatos sírkamra talán a legismertebb pannóniai ókeresztény építmény. Nevét onnan kapta, hogy a bejárattal szembeni északi falon Péter és Pál apostolok majdnem életnagyságú ábrázolása mutat rá a Jézus jelenlétét szimbolizáló Krisztus-monogramra. A freskó az ókeresztény falfestészet kiemelkedő alkotása.

1939-ben tárták fel a II. számú, Korsós sírkamrát, bár már a 18-19. század fordulóján rábukkantak egy mélypince építéskor. Az észak-déli tájolású, kétszintes építmény itt is egy sírkamrából és a felette elhelyezkedő kápolnából áll, amelyben szertartásokat is tartottak, vagy itt emlékeztek meg az elhunytól halála évfordulóján. A sírkamra északi felében egy kis fülkét alakítottak ki, amelynek falán a névadó kancsó és pohár ábrázolása látható.

Az előbbiektől eltér a sírkamra az Apáca utcában. Különlegességét az adja, hogy itt nem épült sírkamra szint, a négy sír a padlószint alá mélyített üregekben található. Az épület északon apszissal zárul, melyben Kr. u. 390 körül egy félkör alakú ülőpadot alakítottak ki és egy kőből készült oltárt helyeztek el, amely minden valószínűség szerint az itt nyugvó halottak halálának évfordulóján megtartott „lakoma” céljára szolgált.

Ritka alaprajza miatt figyelemreméltó a többapszisos Cella trichora és a Cella septichora, valamint a legújabb kutatások eredményeként napvilágot látott, alaprajzilag egyedülálló nyolcszögű kápolna. A Cella trichora, azaz a három apszisos temetői kápolna jellegzetes ókeresztény sírépület volt: téglalap alakú középterére északon, keleten és nyugaton apszisokat építettek, délen pedig egy előcsarnokot. A hétkaréjos temetői épület (Cella septichora) egyedi felépítésű: egy nyújtott nyolcszögű középteret hét, a kelet-nyugati irányú főtengely köré csoportosított karéj zár körül.

A szerencsésen fennmaradt sopianaei sírkamrák szemtanúi voltak a Római Birodalom utolsó évszázadának, amikor a keletről érkező barbárok már állandó fenyegetést jelentettek és a birodalom bukása elkerülhetetlen volt. Az új vallás, a kereszténység elfogadása és elterjedése ugyancsak hozzájárult a birodalom pusztulásához, megteremtve az utat az európai középkor megszületéséhez.

7. Fertő / Neusiedlersee kultúrtáj

2001 / Kulturális kategória, kultúrtáj

Kritérium: C (v)

(v) - egy vagy több kultúrát képviselő, hagyományos emberi letelepedés vagy területfoglalás kiemelkedő példája

Titokzatos sós tó, mocsár- és lápvilág, nádrengeteg, ezerarcú romantikus vidék – szinte mindenkinek ez a kép jut eszébe, ha a Fertő tóról hall. Az országhatár által 1920 óta kettészelt, de geológiailag, történetileg és kultúrájában máig egységes, sokarcú tóvidék valóban egyedülálló természeti, tájképi, növény- és állattani értékek menedékhelye. Európa nemzetközi jelentőségű vadvizeként tartják számon, az UNESCO 1979-ben Bioszféra Rezervátummá nyilvánította. 310 négyzetkilométeres kiterjedésével kontinensünk legnagyobb sós vizű tava, az eurázsiai sztyeppe tavak legnyugatibb képviselője. Magyar része 1991, osztrák oldala 1993 óta nemzeti park (Fertő-Hanság Nemzeti Park és Neusiedlersee Seewinkel Nationalpark). Különlegességét növeli a viszonylag kis terület klimatikus sokfélesége: kontinentális, mediterrán és atlantikus klímahatások révén növény- és állatföldrajzi határok találkoznak itt és ennek köszönhetően Európában egyedülálló természeti sokszínűség alakulhatott ki.

Legalább ilyen fontosak azonban a táj kultúrtörténeti és néprajzi értékei, hiszen a Fertő környéke már nyolc évezrede különböző kultúrák találkozási pontja. Az emberi tevékenység és a természeti környezet harmonikus kölcsönhatása révén kialakult kultúrtáj Magyarország és Ausztria példamutató együttműködésével, közösen elkészített felterjesztése alapján 2001-ben nyert felvételt a Világörökségi Listára. Földünk legjelentősebb értékei között tartják tehát már számon a Fertő vizes élőhelyeit, a partvidék magyar- és osztrákoldali műemlékeit, köztük Fertőboz, Fertőrákos településközpont műemléki jelentőségű részét, a fertőrákosi Püspöki kőfejtőt, a fertői Esterházy-, a nagycenki Széchenyi-kastélyt és a műemléki védelem alatt álló Ruszt hangulatos belvárosát.

A különleges természeti adottságok miatt az ember hamar megjelent a Fertő környékén: az első település kora újkőkori leletei a Kr. e. 6. évezredből származnak (nagy kiterjedésű, állandó falvak településmaradványai), de jelentősek a tóparti települések későbbi réz-, bronz- és vaskori leletei is. A Kr. e. 5. századból a kelták földbe mélyített kunyhóira bukkantak; tőlük a rómaiak az 1. században foglalták el a területeket. A római kor főbb leletei: 1900-ban a Fertő tó déli vidékén egy Marcus Aurelius (161-180) idejéből származó gyógyfürdő maradványaira és egy rómaiak által használt forrásra leltek, Fertőrákoson pedig két római villa romjait tárták fel. Mindezek felül a rómaiaknak köszönhető a vidéken ma is jelentős és magas színvonalú szőlő- és borkultúra meghonosítása. A Római Birodalom bukását követően hunok, avarok és besenyők váltották egymást a vidéken a magyar honfoglalásig.

A középkor folyamán városok és falvak hálózata alakult ki, ide értve az osztrák oldalon például Ruszt, Purpach, Mörbisch am See és Breitenbrunn településeket, magyar oldalon Fertőrákost, Balfot, Hidegséget, Fertőbozt és Hegykőt. A táj impresszív természeti változásai a helyi lakosok képzeletében ma is mondanak, mesék és legendák formájában gazdagítják a terület kulturális örökségét. A vidék mai arculata a török uralmat és a Rákóczi szabadságharcot követő, 18-19. századi építkezések során alakult ki, a tó körüli települések főutcáján e korok építészeti öröksége dominál. A falvak nemesen egyszerű népi építészete és néprajzi emlékei ugyanolyan értékű kulturális látnivalót képviselnek, mint az ugyanebben az időben épült pompás kastélyok: a fertői Esterházy-kastély és a nagycenki Széchenyi-kastély.

Fertődön 1720-ban Esterházy József kezdett kastélyt építtetni, akkor még egyszerű vadászkastélynak. Kisebbik fia, Miklós alakította át Versailles-i mintára a hatalmas épületegyüttest, majd mulatóházat, opera- és muzsikaházat, valamint bábszínházat is építtetett, s létrehozta a pompás, nagyszabású franciaparkot. Haydn vezetése alatt Eszterháza zenei élete Európa-szerte híressé vált, messze földről jöttek a híres zeneszerzőt meghallgatni.

A Széchenyi-kastély Nagycenk nyugati részén áll, szép park közepén. Őse talán már a 15. században megépült, 1603-ban viszont bizonyosan állt már. Ezt a kastélyt Széchenyi Antal 1758-1761 között megnagyobbíttatta, 1799-1800-ban Széchenyi Ferenc újra átalakíttatta. Széchenyi István építette 1834-1840 között a nyugati, emeletes szárnyat, és bevezette a kastélyba a gázvilágítást. A kastély gyűjteményei és könyvtára már a 18. század végén híresek voltak, ezek alkották később a Nemzeti Könyvtár és a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményeinek alapjait. A főépületben ma a Széchenyi István Emlékmúzeum látható.

A fertőrákosi kőfejtőben bányászták a római kor óta a híres lajtmészkövet. A kőfejtő a sajátos bányaművelés miatt érdekes oszlopcsarnokos formát nyert. Sok soproni és bécsi épületet építettek itteni lajtmészkőből, pl. a középkori Sopron városfalát, a Szent Mihály templomot Bécsben és a Stephansdomot. A kőfejtőben ma már nem bányásznak, de hatalmas termei látogathatóak.

Ruszt a régi Magyarország legkisebb szabad királyi városa volt. 1327-ben említi először oklevél Ceel néven, amely a magyar szil(fa) szóval azonos. A Ruszt ennek korabeli fordítása. Ruszt régen híres kitűnő borairól. A bortermelők 1524-ben kapták meg a jogot, hogy palackjaikat "R" betűvel jelzett dugóval zárhassák le, ez jelzi, hogy a palack ruszti bort tartalmaz. A település 1681-ben vásárolta meg a városi rangot I. Lipóttól, 60.000 aranyguldenért és 30.000 liter kiváló borért.

A mintegy 20 ezer éves Fertő-tó/Neusiedlersee és a környező tájegység biológiai sokféleségéhez a klimatikus feltételek mellett a talaj és a víz magas sótartalma járul hozzá. A sósvízi élőhelyeket egész Európában a tenger közelében lehet megtalálni, míg kontinentális sósvízesek csak Európa keleti részén és a Kárpát-medencében fordulnak elő. A Fertő nagyon sekély: a vízmélység ugyan állandóan változik, de az átlag az egy métert sem éri el és a legmélyebb részeken sem haladja meg a 180 cm-t. Emiatt nagyméretű a vízszíntingadozás, sőt, már az is előfordult, hogy a tó kiszáradt (legutóbb 1865-1871 között). A Fertő-vidék sajátossága továbbá a sűrű náddal borított nagy felszín, a kb. 80 sós mocsárfolt és a dombvidéki szőlők.

A Fertő-tó/Neusiedlersee régió jelenlegi formájában tehát egy folyamatos és dinamikus fejlődés eredménye, amely szemléletes példája annak, hogy a különböző emberi kultúrák

hogyan tudták lakótereiket ezzel a különleges és változatos természeti környezettel együttműködve kialakítani.

8. Tokaji történelmi borvidék

2002 / Kulturális kategória, kultúrtáj

Kritériumok: C (iii) és (v)

(iii) – egy élő vagy már letűnt civilizáció egyedi (de legalábbis kivételes) megtestesítője

(v) - egy vagy több kultúrát képviselő, hagyományos emberi letelepedés vagy területfoglalás kiemelkedő példája

Világszerte ritka az ilyen vidék, amelyen a tájjal összeforrottságban élő ember sok évszázados kapcsolatrendszere ma is tovább él. Oklevelek és feljegyzések közel ezer éve tanúsítják, hogy a kiváló adottságú Tokaj-hegyaljai borvidék bora királyokat és fejedelmeket vonzott ide. A *Tokaji* szó ma már önmagában is jelenti a páratlan italt, amely mint a borok királya, királyok bora („Vinum regum – rex vinorum”) ismert. A tokaji aszút a pestis és sok más betegség gyógyszereként is számon tartották. Mi tanúskodhatna jobban a tokaji szőlő- és borkultúra, az innen elterjedt borspecialitás világhíréről és rangjáról, mint az a tény, hogy manapság sehol a világon nem képzelhető el egy magára valamit is adó borkereskedés kínálata néhány palack Tokaji nélkül. Nevét Magyarországon már gyermekként megtanuljuk a Himnusz soraival: „Tokaj szőlővesszein nektárt csepegtetél...”.

Tokaj-hegyalja világméretű egyedülvalóságát különféle tényezők páratlan együttállásának köszönheti. A vidéken a szőlő őshonos: itt került elő a minden mai szőlőfajta közös ősenek tekinthető miocénkori ősszőlő, a 'vitis tokaiensis' levelének 20-25 millió éves lenyomata. Hegyalja e növény számára kivételesen kedvező adottságokkal bír – ma is a vadon él itt a 'vitis sylvestris' ősszőlő. A gazdag vulkáni örökségű, sokféle talajú, sajátos földrajzi fekvésű táj régi szőlőkultúráját 1000 éves régészeti leletek igazolják. Jó klímája életfeltétele az aszúsodást okozó nemespenésznek, a 'botrytis cinerea'-nak, sajátos mikroklimája a pincékben a bort érlelő 'cladosporium cellare'-nak. Erdői adják a hordók anyagához a kocsánytalan tölgy fáját. A kaukázusi és római borkultúra, sok nép és sok vallás települési öröksége találkozik itt. Sokrétegű társadalmának gazdag építészeti öröksége, szüreti ünnepei és történelmi borpincéinek földalatti mennyországa a táj és ember évezredes összetartozásának ma is élő tanúi.

A borvidék 1737 óta élvez védeltséget, amikor is egy titkos császári rendelet (a világon elsőként) zárt borvidékké nyilvánította – a bortermelés ezen a vidéken tehát már közel három évszázada szigorúan szabályozott törvényi keretek között zajlik. A jellegzetes szőlőbirtokok, falvak és kisvárosok mélyen fekvő, ősi borpincéiben és feldolgozóüzemeiben ma is nyomon követhető a Tokaji termelésének minden mozzanata. Az elmúlt évezred során kialakult egyedi szőlőművelési hagyományok érintetlen, eredeti formában való továbbélése különleges értéket jelent nemcsak hazánk, hanem az egész világ számára – ezt ismerte el az UNESCO Világörökség Bizottsága a 2002-ben adományozott világörökségi címmel.

Tokaj természetesen elsősorban névadója az e borvidéken iskolázott bornak, a szőlőtermelés nemcsak a város határának dűlőiben történik: a borvidék 1561 óta dokumentált története bizonyítja, hogy a szőlőtermelés mindig a „három sátorhegy” (Tokaji-hegy, az abaújszántói Sátor-hegy és a sátorlajújhelyi Sátor-hegy) által meghatározott háromszögön belül zajlott.

Az 1997-es bortörvényben meghatározott Tokaj-hegyaljai borvidék területének egyhatoda, összesen kilenc település – Tokaj, Bodrogkeresztúr, Bodrogkisfalud, Mád, Mezőzombor, Rátka, Szegi, Tarcál, Tállya – közigazgatási területe alkotja a világörökségi helyszín magterületét, ide tartozik továbbá Sátoraljaújhelyen az Ungvári Pince, Sárospatakon a Rákóczi Pince, Hercegkúton a Kőporosi és a Gomboshegyi Pincék, valamint Tolcsván az Oremus és a Tolcsva Bormúzeum Pincék. A Tokaj-hegyaljai borvidék további részei képezik a helyszín védőzónáját.

A magyarság borkultúrája kettős eredetű: egyesíti a keleti, kaukázusi és a nyugati, római szőlőművelési hagyományokat. Ezek tükröződnek Tokaj-Hegyalja szőlőtermesztésében és pinceépítési szokásaiban. A szőlőművelés és borkészítés meglétét itt már a honfoglalás korában valószínűsítik, bár erre vonatkozó tárgyi bizonyítékok nincsenek. A 12. század második felétől, a vallon telepesek megérkezésétől kezdve viszont már adatokkal bizonyítható a szőlőművelés elterjedése Hegyalján.

A terület mind földtörténetileg, mind földrajzilag egyedülálló adottságokkal rendelkezik. A mállékony, vulkanikus és posztvulkanikus tevékenységgel keletkezett kőzetek sokféle talajtípus kialakulását eredményezték – ez kihatással van a talaj termő erejére, ásványi anyag tartalmára, hőelnyelő, hőtároló és visszasugárzó képességére. A kedvező fekvésű lejtők, a nagy besugárzás, a Bodrog és a Tisza közelsége, valamint a hosszú ősz nagyon kedvező klimatikus viszonyokat eredményez: a botrytis cinera penészgomba itt nem szürkerothadást, hanem nemesrothadást, vagyis a szőlőszemek aszúsodását váltja ki. Az aszúsodással töményedett szőlőszemek mustja literenként akár 850 gramm cukrot is tartalmazhat, ezzel együtt magas savtartalom és aromaanyag is koncentrálódik benne. Az aszúszemek kiválógatása a fürtből már az 1600-as évek elejére gyakorlattá vált Hegyalján. A sajátos mikroklímának köszönhetően a pincék falán különleges pincepenész, a cladosporium cellare telepedik meg, mely a bor érési folyamatára van jótékony hatással.

További különleges értéket jelent, hogy a közeli hegyek magasabb övezeteiben megtelepült kocsánytalan tölgy a hordókészítés kiváló alapanyaga. A hordó fája jelentősen befolyásolja a bor érési folyamatát (oxidatív érlelés) és kedvező hatással van aromájára és színére is. A „zempléni tölgy” régóta ismert a nemzetközi borvilágban, hiszen erdeinek fája közepesen kemény, kopásálló, és csersavtartalama révén kimondottan tartós.

Kiváló évjáratban a Furmint és a Hárslevelű szőlőfajták nagyon jól aszúsodnak. Ekkor a megfelelő aszúszemeket szemenként (kézzel!) válogatják ki a fürtökből és először „feltárják” (taposással, darálással), majd az így kapott „aszútésztára” mustot, vagy újbort öntenek. 24-48 órás áztatás után a sűrű masszát kiperéselik és hordókba, vagy tartályokba töltik, erjesztik. Attól függően, hogy 1 gönci hordó (136 liter) musthoz, illetve újborthoz hány puttony aszúszemet tesznek (1 puttony kb. 25-30 kg aszútésztának felel meg), a későbbiekben annyi puttonyos (3-4-5-6) aszúborként kerül majd forgalomba. Az aszú készítéséhez a bortörvény minimum 2 éves fahordós és 1 éves palackos érlelést ír elő.

Tokaj-Hegyalja természetes fehér édesbora kiemelkedő minősége a felsorolt kedvező tényezők egyedülálló és különösen szerencsés találkozásának és a sok évszázados tudásnak köszönhető. A borvidéket méltán tartják világörökségként számon.

A magyar Várományosi Lista

Várományosi helyszín	Kategória
Tarnóc őselőhely ¹	Természeti
A Komárom / Komarnoi erődrendszer ²	Kulturális
„Dunakanyar kultúrtáj” (munkacím): ³ - Visegrádi középkori királyi központ és vadászterület - Esztergom középkori vára	Kulturális (kultúrtáj)
A Rózsadombi termál karszt területe ⁴	Természeti
Lechner Ödön és kortársai, a magyar szecesszió ⁵	Kulturális
A Tihanyi félsziget, a Tapolcai-medence tanúhegyei és a Hévízi tó ⁶	Kultúrtáj
A római limes magyarországi szakasza ⁷	Kulturális
Mezőhegyesi Állami Ménesbirtok	Kulturális (kultúrtáj)
Tájház hálózat Magyarországon ⁸	Kulturális
Az északkeleti Kárpát-medence fatemplomai ⁹	Kulturális

¹ 2003-ban felterjesztve, felvételéről a döntés 2004-ben egyelőre elhalasztva (eredeti név: Ipolytarnóc – ősmaradványok)

² szlovák-magyar közös felterjesztés, a 2007-es felterjesztésről a magyar és a szlovák kulturális miniszter 2006. március 21-én írta alá a szándéknyilatkozatot

³ a két helyszín korábban külön szerepelt a listán (Visegrád már önállóan felterjesztésre is került), azonban a VÖMNB 2004. júniusi ülésén összevonta őket; a helyszín lehatárolása és esetleges kiterjesztése a Dunakanyar további területeire – ún. fluviális kultúrtájként – folyamatban van

⁴ a meglévő Budapesti világörökségi helyszín kiterjesztéseként kerül majd felterjesztésre

⁵ a pontos lehatárolás, illetve egy előzetes tanulmány készítése folyamatban van (befejezés: 2006. vége)

⁶ az eredeti helyszín (Tihanyi félsziget) lehatárolása és kategóriája 2003-tól megváltozott, mivel két, közeli helyszínt csatoltak hozzá sorozatnevezésként

⁷ nemzetközi sorozatjelölés részeként (csatlakozva a limes németországi szakaszához)

⁸ később átsorolásra kerülhet a „Szellemi örökség” (Intangible heritage) Egyezmény körébe

⁹ tervezett szlovák-magyar (-lengyel?) felterjesztés

Tarnóc őslőhely

A Cserhát és a Karancs dombjainak ölelésében, Ipolytarnóc község határában egy „ősvilági Pompei”-t, a földtörténeti harmadidőszak nagyszerű emlékeit találjuk. Az 510 hektáros Ősmaradványok Természetvédelmi Terület roppant értékű és látványos képződményeinek kialakulása és fennmaradása részben egy különleges ősföldrajzi helyzetnek, az ökoszisztemet elpusztító, betemető vulkáni katasztrófának, részben pedig a különleges konzerválódási körülményeknek köszönhető.

A nyílt és a mélytengeri környezet az afrikai és európai kontinens-lemezek közeledésének hatására sekélyebbé vált, a partszegélyeken cápa fogakban gazdag homokkő rakódott le. Koch Antal 1903-ban 24 cápa faj fogait, a későbbi kutatások 33 puhatestű faj előfordulását mutatták itt ki. A tengeri környezet megszűntével szárazföldi konglomerátum és homokkő képződött, amely napjainkig megőrizte az ott tenyészett egykori trópusi őserdő növényeit, az egykori állatvilág életnyomait. A lemezek kontinentális méretű ütközésének hatására megkezdődött tűzhányó tevékenység első epizódjaként vulkáni tufa borította be az alsó-miocén kori szárazföldi környezetet.

A tufaszórás eredményeként a vulkáni rétegekből kimosott kavasav átítatta és konzerválta a betemetett iszapot és a benne található gazdag növényanyagot. Az így módon kövesedett hatalmas, 3 méter átmérőjű és 90 méter hosszúságúra becsült óriási cukorfenyőféle darabjait a Borókás-patak bontotta ki lepléből. A kővült fatörzsek részletes vizsgálataiból tudjuk, hogy a 20 millió év előtti trópusi erdőben legalább hét fenyő-, négy lombosfa és egy pálmafélése is élt. A több mint tízezer itt talált és tanulmányozott levélmaradvány legalább 66 növényfajhoz tartozik.

A világon eddig ismert lábnyomos lelőhelyek sorában az e földtörténeti időszakból a leggazdagabbnak tekinthető ipolytarnóci területen tizenegy állatfaj nyomtípusát sikerült kimutatni. (Az 1980-as évek során végzett lábnyom-térképezés 1644 nyom létezését rögzítette, napjainkra az ismert és feldolgozott kővült állati lábnyomok száma 2762-re gyarapodott.) Ezek csaknem mindegyike tudományos újdonságnak számít. Ipolytarnóc kőzetrétegeiből továbbá mindeddig harminc, másutt elő nem fordult növény- és állatfajt írtak le. A terület eredetiségére jellemző, hogy flórája a korai miocénban Európa egyetlen olyan „extrém babérlevelű” flórája, amely kizárólag paleotrópusi elemeket tartalmaz – akkor, amikor Európában a mérsékelt égövi lombhullató fajok már jelentős számban jelen voltak. Olyan környezetet és olyan növényvilágot reprezentál, amely ebben az időszokban idegen volt Európától és a világ más részein sem maradhatott fenn.

A Tarnóci Őslőhely mind a leletek számát, mind pedig az ősmaradványok megtartási állapotát, mind a védelem és a bemutatás szintjét illetően világviszonylatban is kiemelkedő jelentőségű tudományos és természetvédelmi objektum.

A Komárom / Komarnoi erőrendszer

„A Duna Gibraltárja” – az Osztrák–Magyar Monarchia évtizedeiben sokáig így nevezték azt az erőrendszert, amely a folyó jobb és bal partján ma is tiszteletet parancsol a déli és északi Komáromnál.

A helyszín stratégiai jelentőségét már az ókorban felismerték: a rómaiak az itt található gázló védelmére építették a Duna jobb partján Brigetio-t. A ma is álló, korszerű erőd kiépítése 1809-ben kezdődött, és kisebb-nagyobb megszakításokkal 1891-ig tartott. A teljes erőrendszerre vonatkozó építkezést – a napóleoni háborúk tapasztalatai nyomán – az osztrák császári udvar rendelte el; olyan helyet kerestek, ahová a hadsereg visszavonulhatott, hogy feltöltsék és újjászervezzék sorait.

Az eredeti, grandiózus tervek csak részben valósulhattak meg. Az 1850-től 1891-ig elhúzódnó munkálatok eredményeként azonban így is elkészült a Csillagerőd, az Igmándi erőd, valamint az erőrendszer leghatalmasabb és legimpozánsabb tagja, a Monostori erőd, amelynek 30.000 négyzetméter alapterületű épületegyüttese 70 hektáros területen helyezkedik el a Homok-hegyen. Az új erődök – a 19. század vége haditechnikai színvonalának megfelelően – „rejtőzködő” módon, legnagyobb részt a föld alá kerültek.

Sokat mond az erőd méreteiről, hogy 13.000 munkás dolgozott az építkezésen. Elkészültek 10.000–12.000 katona egyidejű elszállásolására volt alkalmas. A monumentális alkotás teljes alapterülete 104.000 négyzetméter, a 640 kisebb-nagyobb helyiség mintegy 25.680 négyzetméteren helyezkedik el. Az erőd egyes termeinek falát – a szokásosan festőanyagként alkalmazott higított marhavérrel – vörösre festették. A tisztai hálók falait tardosi vörösmárvány díszítette (ebből készültek a lóistállók itatói is), a padlózatot tölgyfa burkolat fedte, az ablakokat zsalugáterek árnyékolták.

A másfél és hat méter közötti falvastagság az építkezés idején bevehetetlennek látszott. A tüzérségi technika fejlődése azonban gyorsan rácaffolt erre, és az erőrendszer elvesztette stratégiai jelentőségét. A II. világháború után az erődök sorsa a Duna mindkét partján hasonlóan alakult: az Öregvárba és a Monostori erődbe is a szovjet hadsereg szállásolta el katonáit és lőszerkészletét, de ezek szerencsére viszonylagos épségben érthették meg a Szovjet Birodalom összeomlását. Az itt állomásozó csapatok közül még itt tartózkodó utolsó néhány száz orosz katona 1990. november 30-án hagyta el a Monostori erődöt.

A rendszerváltás óta a szlovák és a magyar elképzelések hasonlóan alakultak. A Duna mindkét partján nemzetközi elkötelezettségű, hosszú távú fejlesztési terveket dolgoztak ki és non-profit jellegű, de szigorú ellenőrzés mellett gazdálkodó szervezetek vették kezelésbe az erődöket. A végső cél egy egymással szoros kapcsolatban álló rendszer, amit a történelmi hagyomány és a belső tereket hasonló filozófia és elgondolás alapján felhasználó elképzelések kötnek össze.

„Dunakanyar kultúrtáj”

A visegrádi középkori királyi központ és vadászterület

A természet és a történelem remekműve – sokan így jellemzik a Dunakanyar egyik legszebb pontján fekvő apró települést, Visegrádot. A régészeti feltárások tanúsága szerint a mai Visegrád környéke a bronzkorban és a vaskorban is lakott volt. A vaskorban a folyó fölé magasodó sziklás Várhegyen egy erődített telepet is létrehoztak, a római uralom idején pedig sűrű erődláncolat épült ki, amely a birodalom dunai határát védte. A népvándorlás korában az elhagyott római romok közé germánok, avarok, végül magyarok telepedtek. Az egyik helyreállított római erőd, amelyet a környéken élő szlávok Visegrádnak, azaz „magasabb várnak” neveztek, az 1000 körül megszervezett magyar királyság egyik megyéjének központjává vált.

A mongolok által 1242-ben elpusztított ősi erődítmény helyett a 13. század közepén új királyi vár épült. A nápolyi Anjou-házból származó Károly Róbert magyar király (1308–1342) ezt a várat választotta székhelyéül, és mellette várost alapított. Ő és utódai építették fel a királyi palotát is, amely a korszak legjelentősebb európai uralkodója, Luxemburgi Zsigmond király idején (1387–1437) élte fénykorát. A hatalmas kertekkel övezett szabályos elrendezésű palotát a kor minden luxusával ellátták. Vízvezetékei pompás gótikus csorgókutakat működtettek, királyi lakóépületében fürdőszoba is épült.

Visegrád a későbbiekben is a magyar uralkodók kedvelt vidéki rezidenciája maradt. Újabb virágkora Hunyadi Mátyás uralkodásának (1458–1490) második felében következett be. Mátyás király nápolyi felesége, Beatrix befolyására számos itáliai művészt hívott udvarába, akik az Alpokon túl elsőként itt terjesztették el az új művészeti stílust, a reneszánszt. A visegrádi palota ilyen módon egyedülálló emléke lett a 15. századi itáliai reneszánsz és északi gótika sajátos együttélésének.

Amikor a törökök 1544-ben megszállták Visegrádot, a gazdátlanul maradt paloták, házak, templomok, kolostorok pusztulásnak indultak. A várat az ostromok rongálták meg, így mire 1686-ban végleg keresztény kézre került, falaiból már csak romhalmaz maradt. A 17. század végén és a 18. század elején ide költözött telepések kőbányának használták középkori romokat. A királyi palota elfeledett romjaira csak 1934-ben találtak rá újra. Az ásatásokkal párhuzamosan folyamatosan haladtak helyreállítási munkálatok.

A visegrádi középkori királyi rezidencia hatalmas vár- és palotaegyüttese több okból is egyedülálló módon őrizte meg egy középkori európai királyi központ emlékeit. Mivel itt a török hódítás 1544-ben hirtelen és végérvényesen vágta el a település életét, a régészek későbbi továbbépítésektől, átalakításoktól mentesen tárhatták fel a középkori udvari élet színtereit és anyagi kultúrájának maradványait. A hegyoldalba épült királyi palotát betemető föld- és törmelékhalom alatt az épületek falai több emelet magasságban fennmaradtak, ami egyedülálló lehetőséget adott a már leomlott épületrészek rekonstrukciójára is.

Az Esztergomi Várhegy és történelmi környezete

Esztergom, Magyarország egyik középkori fővárosa, a Pilis hegység lábánál vigyázza a Dunakanyar bejáratát. A Várhegy és környéke már az őskorban lakott hely volt, az első nagyobb települést a kelták alapították Kr. e. 350 táján. A város a Római Birodalom Valéria

tartományának őrhelye volt, majd hunok, gótok, szlávok, germánok és avarok telepedtek le a Duna partján. A Kr. u. 10. században a magyarság fejedelmi központja volt: innen szerveződtek egységes államot alkotó erővé a honfoglaló nomád törzsek.

Kővárat a 10–11. században emeltek a Várhegyen, amelyet III. Béla király (1172–1196) uralkodása idején a középkori Európa szívében először megjelenő, kora gótikus stílusban bővítettek. A királyi Várkápolnát több rétegben díszítik kiemelkedő értékű falfestmények. A legkorábbi a magyarság keleti gyökereiről és a korai bizánci keresztény kultúrával való szoros kapcsolatról tanúskodik. A trecento korában feltehetően Ambrogio Lorenzetti köréhez tartozó mester festette újra a belső tereket.

IV. Béla király 1249-ben Budára tette át székhelyét és a Várhegyet átadta az Érsekségnek. A humanizmus korában Vitéz János, az első magyar egyetem alapítója, reneszánsz stílusú palotát építtetett teraszos függőkerttel, melegházakkal. Egykori dolgozószobája falképeit Filippo Lippi köréhez tartozó itáliai festő készíthette 1466–67 körül. Esztergom kiemelkedő reneszánsz kori értékének legtöbbje Erdődi Bakócz Tamás bíboros nevéhez fűződik. Családi sírkápolnája, a faragott vörösmárvány falazatú, kupolás-centrális tér az itáliai érett reneszánsz építészet egyik legcsodálatosabb Itálián kívüli alkotása (1506–1507). Az ország egyetlen fennmaradt reneszánsz, carrarai fehérmárványból készült oltára (1519) Andrea Ferrucci, fiesolai szobrászművész műve.

Jelentős szellemi értékek is fűződnek Esztergomhoz: Marcus Aurelius császár ehelyütt írta világirodalmi jelentőségű „Elmélkedéseit”. A kora középkorban itt alakult meg az első magyar érsekség, 1224-ben pedig az első magyarországi Szent Ferenc rend. A Boldog Özséb, esztergomi származású kanonok által 1250 körül alapított, egyetlen magyar szerzetesrend, a pálosoké, szintén e területhez kötődik. Itt élt egy ideig a latinul verselő Janus Pannonius, és későbbi utódja, a magyar nyelvű líra megteremtője, Balassi Bálint.

Az esztergomi Várhegy a magyar kereszténység ezeréves központja és szimbóluma, 1990-ben elnyerte a „Nemzeti Örökség” megtisztelő címet. A mai székesegyház, Magyarország legnagyobb temploma, Kühnel Pál, Pákh János és Hild József tervei szerint 1822–1869 között épült fel.

Esztergom városa, mint tágabb környezet, történelmi jelentősége, kulturális hagyományai és európai szerepe miatt megkülönböztetett helyet foglal el a történelmi városok között.

A Rózsadombi termál karszt területe

Budapest elismerten a világ egyetlen olyan fővárosa, amelynek felszíne alatt kiterjedt, több kilométer hosszúságú barlangrendszerek találhatóak. A magyar barlangkutatásnak a főváros nemcsak szellemi központja, hanem az egyik legizgalmasabb, legígéretesebb kutatási terepe is. Az ország tíz leghosszabb barlangja közül három itt, Budapest belterületén található, s az utóbbi 25 évben itt felfedezett barlangok, barlangszakaszok együttes hossza a húsz kilométert is meghaladja.

Amíg azonban Buda melegforrásai ősidőktől fogva vonzották ide és vonzzák ma is a gyógyulást keresők millióit, a melegforrásokkal közvetlen kapcsolatban álló barlangvilág létezése és jelentősége ma is jobbára csak a szakmai körökben közismert. A barlangok viszonylagos ismeretlenségében jócskán közrejátszik rejtőzködő természetük is: néhány kivételtől eltekintve egyikük sem rendelkezett nyitott, természetes bejáratral, és a felszínen is hiányoznak a karsztokra oly jellemző felszíni formák.

Budapest nagy barlangjait nem a felszín alá búvó patakok vájták a közettömeg belsejébe. Bonyolult alaprajzú, labirintusszerű járáshálózataik a Budai-hegység területén mintegy kétmillió éve zajló hévíztevékenység egyes állomásainak, a mélyből feltörő aktív melegforrások üregképző hatásának eredményei. A barlangok kialakulása zömmel a különböző hőmérsékletű, kémiai összetételű felszálló és leszálló vizek keveredésekor a forráshozzában fellépő, úgynevezett keveredési korrózióknak tulajdonítható. Ez tárgította évek tízezrei során barlangjáratokká a vizeket vezető repedéseket.

A barlangvilág legnagyobb képviselői ott jöttek létre, ahol a hatás kiváltásához mind a meleg, mind a hideg komponens bőséges mennyiségben állt és áll ma is rendelkezésre: a Hármashatár-hegy-csoport délkeleti végződésénél, azaz a tágabb értelemben vett Rózsadomb térségében. Itt fakad Budapest legnagyobb hozamú melegforrás-csoportja, a Lukács- és Császár-fürdők tápláló, 20–40 °C hőmérsékletű, gyógyvizeket szolgáltató, Józsefhegyi-forráscsoport. És itt, az alig három négyzetkilométeres területen belül található Budapest öt legnagyobb barlangja is, amelyek együttes hossza immáron a 33 kilométert is meghaladja.

Ezek a barlangok jelentősen eltérnek a leszálló hideg karsztvizek által kialakított barlangoktól. Alaprajzuk nem egy főágra torkolló mellékágak rendszereként, hanem egyenrangú járatok bonyolult, labirintusszerű hálózataként jellemezhető.

A vizsgálatok a kontinens egyik legértékesebb, aktív termálforrásokban, hidrotermális barlangokban különösen gazdag karsztterületének, a gyógyászati és idegenforgalmi–gyógyidegenforgalmi hasznosítás szempontjából is kiemelkedően értékes képződményeknek a további sorsát alapozták meg. A budai termálkarszt egyértelműen világritkaság, e jelenségcsoport egyik legjobban tanulmányozott, nemzetközi hírű típusterületének számít.

Lechner Ödön és kortársai, a magyar szecesszió

A Világörökség Magyar Nemzeti Bizottsága 2004-es döntése alapján kerültek a magyar világörökségi Várományosi listára a 19-20. század fordulóján született, sajátosan nemzeti karakterű magyar szecesszió építészeti alkotásai. Jelenleg még nem készült el a több országra is kiterjedő téma pontos körülhatárolása, azaz az érintett épületek, helyszínek kijelölése.

Magyarországon először a romantika Münchenből indult „félköríves” irányzata ihlette meg az építészeket a nemzeti út keresésére. Ybl Miklós főt temploma és Feszli Frigyes Vigadója a nyugat-európai romantikát keleties elemekkel gazdagította és Feszli azt is megfogalmazta, hogy a nemzeti stílust a népi építészet formajegyeire kell alapozni. Ennek a gondolatnak építészeti megvalósítása Lechner Ödön (1845–1914) nevéhez fűződik, aki kora legnagyobb újtói (Antoni Gaudí, Victor Horta, Otto Wagner, Eliel Saarinen és mások) közé tartozik. Kortársai között ő volt az egyetlen, aki új építészeti stílust hozott létre a népművészet motívumaira támaszkodva.

Lechner hosszú, tudatos fejlődés után jutott el fő művein az eredményhez, hogy a kárpát-medencei kultúrkör jól azonosítható ornamentális motívumai a monumentális, reprezentatív építészet tektonikus elemeivé váljanak. Ezt az eredményt részben az ő személyes részvételével kifejlesztett új épületkerámia és vasalt műkö elemek új technológiája tette lehetővé, amelyek segítségével lehetővé vált, hogy a homlokzatokon hatalmas háromdimenziós elemekként jelenítse meg a felnagyított népi motívumokat. A szegecselt konzolos acél tartószerkezetek alkalmazásával valósíthatta meg azt a törekvését, hogy az épületek belső terei – mintegy negatív lenyomatként – maguk is ugyanennek a formavilágnak a részei legyenek. A látogató így nem csak külső, vizuális élményt kap az épületről, hanem a tereiben mozogva a szó szoros értelmében „belsőleg” éli át a népi ornamentika világának atmoszféráját.

Lechner munkássága az egész magyar századfordulós építészetre nagy hatást gyakorolt, jól körülhatárolható sajátos stílusának elterjedését az egész Kárpát-medencében nyomon követhetjük. Különösen az Alföldön és annak peremterületein, illetve a gyors fejlődésnek indult kisvárosokban fedezhetjük fel a Lechner-követők tevékenységének nyomait. A lechneri stílus legjelentősebb emlékei Szegeden, Kiskunfélegyházán, Szabadkán (Szerbia és Montenegró), Nagyváradon, Marosvásárhelyen (Románia) és Pozsonyban (Szlovákia) találhatók és hozzájuk formailag közel álló épületeket Európa más részein sehol nem találunk.

Magyarország számára a lechneri építészeti hagyaték különleges érték, a legrangosabb európai építészettörténeti emlékek közé tartozik, ugyanakkor összehasonlíthatatlanul egyedi. Mái érvényes elméleti koncepciót és módszertant képviselnek ezek az alkotások, amelyekre a mai építészetnek is fel kellene figyelnie, hogy egyszerre tudjon korszerű és hagyományhordozó lenni.

A Tihanyi félsziget, a Tapolcai-medence tanúhegyei és a Hévízi tó

Madártávlatból és földközelségből egyaránt varázslatos táj szegélyezi a Balaton északi partját. Innen nyúlik be a 75 km hosszú és 8–10 km szélességű tó csaknem 600 négyzetkilométeres víztükrét két részre tagoló Tihanyi-félsziget és – a nyugati végekhez közeledve – itt találkozhatunk a balatonfelvidéki tűzhányó tevékenység körülbelül négymillió évvel ezelőtt kezdődött erőteljesebb szakaszának számos egyedülálló örökségével.

A Tihanyi-félsziget különleges tájképi, földtani és felszínalaktani értékeinek rangját és jelentőségét 2003-ban Európa Diplomával ismerték el. A Balaton víztükréből kiemelkedő félsziget mintegy hatvanhektárnyi területén Európa forráskúpokban talán leggazdagabb vidéke található. A vulkáni utóműködés tanúi a Belső-tó, amelynek víztükre 25 méterrel magasabban fekszik a Balaton szintjénél és szomszédságában az alighanem egy hajdani kitörési centrum helyén keletkezett Külső-tó. A tihanyi Kiserdő-tető szélmarta sziklái, az Apáti-hegy szubmediterrán vidékre emlékeztető, bencések által telepített történelmi levendulásai és a megfiatalított mandulás, a Nyereg-hegy festői sziklái és értékes száraz gyepei, a félsziget tavai a páratlan kilátással megtévezve Európa egyik táji-természeti ékkövévé alkotják.

A csaknem száz négyzetkilométernyi Tapolcai-medence vulkáni kúpokkal és fennsíkokkal, bazalt tanúhegyekkel tagolt süllyedékét önálló bazalttufa és vörös homokkő vonulatok választják el a Káli-medencétől. A vidék hajdani arculatát csaknem egymillió éven át tartó vulkáni működés alakította ki, majd megkezdődött a felszín fokozatos lepusztulása, a tanúhegyekkel tarkított mai kép formálódása. Csupán a kemény bazaltsapkák és a cementált vulkáni tufák álltak ellen a víz és a szél együttes munkájának – így alakultak ki a híres bazaltorgonák. A falban sorakozó oszlopok egyike-másika elvesztette stabilitását és megdőlt, majd leszakadt darabjaival helyenként szélesen elterülő kőfolyásként borította be a hegylábi lejtőt. E különös palást, vagyis a törmeléklejtő, a függőleges, világhírű bazaltorgonák sípjainak sora alkotja a Tapolcai-medence legjellegzetesebb tanúhegyeit, a Szent György-hegy és a Badacsony „koporsóit”.

A történelmi középkorban stratégiai jelentőséggel bíró várak (Csobánc, Szigliget), a vulkáni kúponokon megtelepedett gyertyános-tölgyesek, cseres-tölgyesek, törmeléklejtő-erdők, a tisztásokat alkotó lejtősztyep-foltok, a nyílt gyepek, kaszálórétek mára az emberi hódítás, a történelmi hagyományokon nyugvó tájgazdálkodás elemeivel, szőlőkkel, kertekkel, kultúrtáj-részletekkel elegyednek.

A különleges értékek sorozatát lezáró Hévízi-forrástó Földünk második és Európa legnagyobb kiterjedésű, 4,4 hektáros gyógyító erejű melegvizes tava, amely 1993 óta országos védeltséget élvez. A 38,8 Celsius-fokos gyógyhatású termálvíz mai helyén körülbelül 20–22 ezer éve fakad, 46 méter mély kráterből. A forrásvíz felsőtriász dolomit rétegekből, törésvonalak mentén, a karsztos kőzet és pannon korú agyag és homokkő határán, az úgynevezett Forrás-barlangból jut a tóba. A forrástó vízének hőfoka nyáron 33–35 °C, de ősszel és télen sem csökken 24–26 °C alá. A Hévízi-tóról az első térkép 1769-ben készült, a tófürdő világhírű épületeit 1864 és 1869 között emelték. A tó egyetlen természetes iszapfürdőnek tekinthető: a hévízi iszap a maga nemében páratlan a világon, ágyként béleli ki a tó belsejét. Vize hidrogén-karbonátos, kénese, enyhe radon emanáció tartalmú gyógyvíz. Biológiai aktivitását a szerves vegyületek jelenléte teszi különlegessé. Az iszapban levő rádiumsók és redukált kénvegyületek a gyógytényezők különleges értékei.

A római limes magyarországi szakasza

Az Augustus-kori hódításoktól a Duna mentén húzódott a Római Birodalom európai határa. A pannoniai szakasznak a mai Klosterneuburgtól Belgrádig terjedő határvonalából mintegy 400 km jutott Magyarországra.

A Kr. u. 1. század végétől a teljes provinciális hadsereg a határvonalon állomásozott, így a limes, illetve folyami határ lévén a ripa egy keskeny, de sűrűn és gondosan kiépített rendszerré vált. Ez hazánk területén két állandó legiotáborból, 24–25 segédcsapattáborból, számos időszakos táborból, több késő római erődítményből és mintegy 200 ismert toronyból, kiserődből, hídfőállásból állt. Az erődítmények 10–30 kilométerre voltak egymástól. Az őrtornyok – különösen a késő római korban – egy-két kilométerre, esetenként 500 méterre, de mindenképpen a látótávolság határain belül helyezkedtek el. A katonai létesítmények többnyire közvetlenül a Duna partján álltak, de ahol a terepviszonyok vagy a Duna árterülete ezt nem engedte meg, a folyótól távolabb épültek meg. A határvédelmi rendszer igen fontos része volt a Duna, mint vízi út, és az erődítményeket összekötő út, a limes-út.

A legiotáborok már az 1. század végén részben kőből épültek, a segédcsapatok táboraival azonban szűkmarkúbban bántak. A 'ripa Pannonica' legutolsó építési korszaka Valentinianus halála, azaz 375 utánra esett. Ekkor 10–30 méter oldalhosszúságú, toronyszerű erődöket emeltek részben önállóan, részben pedig a meglevő erődök területén.

A pannoniai limeskutatás kiemelkedő eredményeket hozott a legutóbbi húsz évben. A régi légi felvételek ismételt átnézéséből és az egyéb vizsgálódásokból kiderült, hogy csaknem kétszer annyi őrtorony volt, mint amennyiről korábban tudtunk. A pannoniai késő római határvédelem egyik jellegzetessége a Duna partjain kiépített hídfőállások sora. A Duna mindkét partján megtalálhatók, többnyire párosan fordulnak elő. Létesítésüket és használatukat az alföldi nagy sáncrendszer használatának feltételezett idejére, a 324–378 közötti időre keltezhetjük.

A pannoniai limesút nyomvonalát ma már esetenként 30–40 kilométer hosszan tudjuk folyamatosan követni. Az esetenként 10–20 km hosszú, nyílegyenes szakaszok az út nyomvonalának gondos mérnöki kitűzésére vallanak. A limesutat általában 80 cm mélyen alapozták. A több rétegben elhelyezett köre és földre végül kavicsos burkolat került. A limesút táborból táborig haladt. Az eredeti helyükön talált mérföldkövek nagy segítséget nyújtanak az út nyomvonalának és a távolságadatoknak a rekonstrukciójában.

A római limes, és azon belül Pannonia magyarországi limese világtörténeti jelentőségű létesítmény, amely évszázadokon keresztül nemcsak a hadászati, hanem a társadalmi és történeti viszonyokat is messzemenően befolyásolta Európában. Az angliai Hadrianus fal 1987 óta a világörökség része. A hatalmas Római Birodalom európai határán azonban jelenleg tíz ország osztozik, amelyek elhatározták, hogy közösen pályáznak a rómaiak „kínai fala” rangjának elismertetésére. A római limes németországi szakasza az eredeti világörökségi helyszín bővítéseként 2005-ben már felkerült a Világörökségi Listára. A magyarországi szakasznak – egy nagy egység igen fontos részeként – világos és egyértelmű a világtörténeti jelentősége. Építészeti és régészeti maradványai ezért méltán pályázhatnak arra, hogy szintén a Világörökség részévé váljanak.

Mezőhegyesi Állami Ménesbirtok

Az értékteremtés egyik különleges példája a Magyarország délkeleti határvidékén található Mezőhegyes és a történetét évszázadok óta meghatározó Állami Ménesbirtok: katonák javaslatára született uralkodói döntés indította el, de az itt letelepedett szakemberek tehetsége, a környezetük arculatát meghatározó igényessége teljesítette ki.

A harmincéves háború pusztítása egész Európa lóállományát kivégeztette. A földműveléshez és a kialakuló ipari szállításokhoz viszont erőteljes és gyors lovakra volt szükség – ez ösztönözte az 1700-as években a földrész uralkodóit, hogy császári, királyi méneseket, állami ménestelepeket alapítsanak. Magyarországon Mezőhegyes csatlakozott elsőként a kontinens nagy részét érintő folyamathoz: II. József német-római császár (1780-90 magyar király) 1785-ben ezt a területet jelölte ki az állami ménes elhelyezésére.

A tenyésztés 194 ménnel és 405 kancával kezdődött meg, és 1788-ban már 170 ezer lovat szállítottak innen a Habsburgok csapatainak. Az itteni ménesbirtok három kiváló magyar lófajta bölcsője lett: a Nóniusz, a Furioso-North Star (mezőhegyesi félvér) és a Gidrán fajtáé. A Nonius XXXVI. az 1890. évi párizsi világkiállításon elnyerte a legmagasabb kitüntetést, a „tökéletes ló” címet.

A gazdálkodás más ágai eleinte csak a lótenyésztés kiszolgálására korlátozódtak. A kiváló természeti és személyi adottságok, a tudományos kutatómunka eredményei azonban megteremtették a mezőgazdasági feldolgozóipar fejlesztésének feltételeit is. Így született meg a kor egyik legfejlettebb belterjes mintagazdasága, amely a mezőgazdaság más ágaiban és az ipari feldolgozásban elért eredményeivel sokáig mintát adott egész Európának.

A magas fokú agrárkultúra mellett Mezőhegyes építészeti és természeti értékei is nevezetesesek. A gazdasági virágzással párhuzamosan kialakult egyedülálló településszerkezet csaknem hatvan védett épületet, épületegyüttest, hatalmas belterületi parkokat és egyedi faritkaságokat foglal magában. A nagyarányú építkezés 1785-ben kezdődött meg. A Ménesbirtok több részből álló reprezentatív központja 1789 és 1811 között készült el. Ennek épületegyütteséhez tartozik a parancsnoki épület, az északi kaszárnya és a déli kaszárnya, a fedeles lovarda, a központi istálló, a keleti istálló, valamint több empire kapu. A reprezentatív központ északi szomszédságában levő, késői copf vendégfogadó és postakocsi állomás 1879-ben készült el. Hild János tervezői tehetségét őrzi több boltíves istálló, magtár, az öregcsűr és más építmény, de közülük is kiemelkedik a központi főmagtár, amely a magyar építészet kubista empire stílusának csúcsteljesítménye.

A második nagyobb építkezési hullám az 1880-as években érte el Mezőhegyest. Ezt az eklektika, az elővárosi faverandás, fagerendavázis svájci irányzat jellemezte. Ekkor épült a Hotel Centrál (Magyarország egyetlen megmaradt fagerendavázis szállodája), a vadászvendéglő és a vasútállomás.

Tájház hálózat Magyarországon

A Tájház Hálózatban megtestesült, anyagi mivoltukban jelen levő népi építészeti emlékek elsődleges és közvetlen megjelenítői a néhány ezer éves hagyományos népi (nemzeti, kisebbségi, illetve általános értelemben vett) kultúrának, amely a jelenben már nem újul meg. E hálózat soha meg nem szűnő és hiteles dokumentumot nyújt a hiedelmek, kultuszok, rítusok és szokások között egyensúlyozó hagyománynak, a kézművességnek és a kreativitásnak. Ez az, ami lehetővé tette és meghatározta az egyének és közösségeik életkeretét és fejlődését, megadva annak természeti, társadalmi és sokszor transzcendentális koordinátáit, átörökítve azokat a szellemi örökösöknek.

Magyarország vidéki építészeti kultúráját, tágabb értelemben a hagyományos vidéki-mezőgazdasági életmód értékeit napjainkra jószerivel már csak e különféle védelem alatt álló épületek, kivételes esetekben épületegyüttesek, településrészek őrzik. A tájegységekre vagy etnikai csoportokra jellemző hagyományos, mára azonban már csak emlékeiben élő építési mód bámulatos sokféleségét tovább gazdagították a szociális- és vagyoni különbségekhez, illetve eltérő termelési-, foglalkozási módokhoz kapcsolódó örökség alkotásai.

A magyar népi épületek eredete még a finnugor korba nyúlik vissza, amint ezt szókincsünk egyes elemei is bizonyítják. Bár a népi épületek szerkezeti megoldásaiban és díszítésében felismerhetők a „grand art” építészet stílusjegyei, időrendi hovatartozásuk mégis teljes mértékben eltér a nagy stíluskorszakok kronológiájától.

A sok évtizedes múltra visszatekintő, fokozatosan kialakuló Magyarországi Tájház Hálózat ennek az örökségnek az élettel teli megővésére, egyben a mai közösségek identitásának erősítésére született meg. Életre hívásának programja arra a felismerésre alapoz, hogy az értékörzés módozatai közül az a legjobb megoldás, amikor eredeti helyén mutatják be az épületeket, teljes környezetükkel, az egykor bennük zajló élet minden kellékével. Ez részben múzeumi jelleggel történik, a hagyományos berendezési tárgyakat is helyükön tartó enteriőrök kialakításával.

Az így helyreállított és berendezett parasztházak attól válnak valódi tájházzá, hogy közösségi rendezvények, különböző korcsoportokat összefogó alkalmak, képzés, oktatás, hagyományos mesterségek bemutatása- és továbbadása központjaivá is válnak. Ebbe a csoportba tartoznak a helyreállított, üzemképes állapotba hozott kézművesipari építészeti emlékek, a kismesterségek anyaga, eszközei, így a malmok, a műhelyek stb.

A magyar tájház hálózat kulturális értelemben túlmutat az ország határain, felvetve egy (későbbi) határokon túlnyúló bővítés lehetőségét is. Ezért szervesen kapcsolódhat más országok, Európa és a többi földrész megmentett emlékeinek nagy családjához.

Az északkeleti Kárpát-medence fatemplomai

Közép-Európa területét évszázadokon át hatalmas erdőségek borították, mely adottság a faépítészet kialakulására mindenkor kedvező lehetőséget nyújtott. A háborúk és más sorscsapások ellenére Közép-Európában viszonylag nagy számú emlékanyag maradt fenn, amelynek felmérése csak viszonylag későn történt meg. A Kárpát-medencét magában foglaló történelmi Magyarország területéről már Szent László királyunk korából maradtak ránk faépítéssel kapcsolatos írásos dokumentumok. A Kárpát-medence keleti fele ahhoz a képzeletbeli sávhoz tartozik, amely Északnyugat Oroszországtól Bulgáriáig húzódik, s amely tulajdonképpen egyfajta kulturális ütközési terület, ahol az épített emlékeken a nyugati és a kelet-bizánci stílusjegyek egyaránt fellelhetők. A Kárpát-medence területén kialakult egyházi faépítményekre már az 1900-as években többen felfigyeltek.

Többnyire anyagi megfontolásból vagy a gyakori törvényi tiltások miatt használták a könnyen beszerezhető és egyszerűen megmunkálható anyagot, a fát.

Északon a tornyos templomok úgy alakultak ki, hogy a torony és a templomhajó külön térként, egymástól függetlenül is működhett. Ezeknek az emlékeknek távolabbi kapcsolata keleti és nyugati területeken keresendő. Erdélyben, különösen a román-ortodox templomoknál a nyugati gótika hatására csúcsos tornyok és toronysisakok épültek, amelyek a keleti eredetű liturgikus terek osztásának megoldásával ötvöződtek. A mai Magyarországon fatemplomok eredeti helyükön már nem találhatók, csak a harangtornyok maradtak ránk.

Az egyetlen teljes egészében fából készült, boronafalas templomunk az 1740-es években épült, a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei, mándoki görögkeleti temploma, mely Szentendrére, az Országos Szabadtéri Néprajzi Múzeumba került áttelepítésre. Szintén erről a területről telepítették Szentendrére a 17. század végén épített paticsfalas mándi református templomot, és mellette az 1767-ben épített nemesborzovai református haranglábat.

Magyarország jelenlegi kiemelkedő egyházi fa emlékei Keleten a fatornyok. Ezek az alapozáshoz nem kapcsolódó önsúlyos, rácsos, a gótikából eredeztethető harangtornyok a kis közösségek templomai mellett állnak többnyire olyan helyeken, ahol nem futotta soha tornyos kőtemplomokra. Tákoson még eredeti helyén áll egy 1760 körül épült, archaikus favázás, paticsfalas templom. Előtte állt az 1776-ban épített harangtorony, mely elpusztult és helyére pontos mása 1986-ban készült el.

Fatornyok, fatemplomok nagy múltú, sokszor egészen kis közösségek legmívesebben felépített kincsei – vigyáznunk kell rájuk. Ha a kelet-nyugati vallási és faépítészeti ütközőzóna egyházi fa építészeti emlékei tudományosan még nem is teljesen feldolgozottak, kiemelt értékű objektumai egyházi értékeik és páratlan szépségük miatt mindenképpen méltán pályázhatnak a világörökség címre.